

สถาบันทางพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทย*

ประทุม อังกุลโรหิต*

บทคัดย่อ

ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับหน้าที่ของพระสงฆ์ วัด สถาบันทางพระพุทธศาสนา ประการหนึ่งก็คืองานสังคมสงเคราะห์ มีใช้หน้าที่เนื่องจากเป็นกิจกรรมทางโลก แต่จากการวิจัยพบว่าวัด สถาบันทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ นักวิชาการ และบุคคลทั่วไปสนับสนุนให้วัด สถาบันทางพระพุทธศาสนาที่มีศักยภาพทำงานสังคมสงเคราะห์ โดยเห็นว่ามีได้ขัดแย้งกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นการทำเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแหล่งที่สวัสดิการของรัฐยังเข้าไปไม่ถึง การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ วัด สถาบันทางพระพุทธศาสนาในระยะแรกมักเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าตามสถานการณ์ แต่ต่อมาได้กลายเป็นงานหลัก จึงควรสร้างความสมดุลระหว่างการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์กับการเผยแผ่ธรรม การดำเนินงานดังกล่าวหากสร้างความสัมพันธ์กับรัฐและชุมชนให้มากขึ้นได้ ก็จะช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ดีและช่วยแก้ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน บุคลากร และความร่วมมือได้มากขึ้น แต่การดำเนินงานด้านสังคมสงเคราะห์ดังกล่าว พระสงฆ์จะต้องคำนึงถึงการประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของพระวินัยเสมอ และต้องไม่ทิ้งการเผยแผ่ธรรม

Abstract

An argument concerning duties of Buddhist monks, the Wat or temples, and religious institutions is that they have no business performing social work since it is a worldly activity. This research finds, however, that the Wat, Buddhist institutions, monks, scholars, and the general public encourage Wat and Buddhist institutions with potential to be involved in social work without considering such task violations of Buddhist teachings, but as contributions to public good, especially in areas that state

* สรุปความจากงานวิจัยของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง สถาบันทางพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ (Buddhist Institutions and Social Work) โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทุม อังกุลโรหิต. ปี พ.ศ. ๒๕๕๓

* อ.บ. เกียรตินิยม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อ.ม. (ปรัชญา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, Cert. (Japanese Studies) Nanzan, Ph.D. (Japanese Buddhism) Pennsylvania
อดีตผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

welfare has not reached. In early stages, social works done by Buddhist monks, Wat, and institutions usually concerned immediate problem-solving, but have since then developed into full-time duties. A balance, therefore, has to be established between performing social work and disseminating the Dhamma. An increased interaction between the state and communities will lead to a better understanding, and help solve problems and obstacles in carrying out such works, whether they are financial or human resources, or cooperation. However, in performing social work, Buddhist monks have to be mindful of observing right conduct according to the Vinaya, and must not abandon their main task of disseminating the Dhamma.

๑. ความนำ

ตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมาจะเห็นว่าพระสงฆ์และวัดมีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างใกล้ชิด ทั้งสองฝ่ายต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในฝ่ายชาวบ้านการสร้างวัดเกิดขึ้นจากความเลื่อมใสศรัทธา เพื่อให้เกิดประโยชน์สำหรับพระสงฆ์จะได้มีที่พักอาศัย เพื่อปฏิบัติธรรม และสั่งสอนเผยแผ่พระธรรมคำสอน นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังมีฐานะเป็นเพื่อนบ้าน เป็นที่ปรึกษาและเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจสำหรับชาวบ้านด้วย ส่วนในด้านพระสงฆ์นั้น นอกเหนือจากการมีสถานที่พำนักที่เป็นหลักแหล่งสำหรับการปฏิบัติธรรมและประกอบกิจของสงฆ์แล้ว ที่สำคัญคือพระสงฆ์ต้องพึ่งพาชาวบ้านเรื่องปัจจัยต่างๆ ที่ใช้ในการดำรงชีวิต ในขณะเดียวกันพระสงฆ์เองก็สามารถสงเคราะห์ชาวบ้านที่มีจิตศรัทธาให้ได้มีโอกาสในการบำเพ็ญบุญ เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทั้งในภพนี้และในภพหน้า และประโยชน์ในระดับสูงสุด เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ามีพระดำรัสส่งพระอรหันต์ ๖๐ องค์ ออกไปประกาศพระศาสนา พระองค์ทรงแสดงเจตนาไว้ชัดเจนเรื่องการทำประโยชน์สุขของภิกษุสงฆ์ต่อชาวโลกทั้งหลายดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน (พระวินัยปิฎก มหาวรรค ๔/๓๒/๔๐)

ในพุทธกาลสูตร พระพุทธเจ้าตรัสเตือนให้ภิกษุสงฆ์ระลึกตระหนักถึงการอุปถัมภ์ของชาวบ้านและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างภิกษุสงฆ์กับชาวบ้านซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย มีใจความดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคหบดีทั้งหลายผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย

ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธิบริบูรณ์ ครบถ้วน แก่พรหมณ์และคหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พรหมณ์และคหบดีทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตต่างพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อต้องการสละโอชะออกให้ได้ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบด้วยประการดังกล่าวนี้

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ

๒๕/๑๐๓/๔๘๖)

ถ้าพิจารณาในใจความแรก เมื่อพระพุทธเจ้ากล่าวถึงการอนุเคราะห์ชาวโลก ก็มีได้ระบุไว้ว่าเป็นเรื่องทางด้านจิตใจหรือด้านวัตถุสิ่งของของ แต่มักเข้าใจกันว่าเป้าหมายของพระพุทธศาสนาน่าจะเป็นการช่วยสัตว์โลกให้เกิดการพัฒนาทางจิตใจและปัญญามากกว่าจะเป็นการช่วยอนุเคราะห์ช่วยเหลือด้านวัตถุซึ่งเป็นเรื่องทางโลก ส่วนในใจความที่สองดูจะเป็นการสนับสนุนความคิดที่ว่า การอนุเคราะห์ช่วยเหลือชาวโลกและการทำประโยชน์สุขแก่คนจำนวนมากของพระสงฆ์เป็นด้าน “ธรรมทาน” คือให้ความรู้ พระธรรมหรืออบรมศีลธรรม ส่วนคฤหัสถ์มีหน้าที่ต่อพระสงฆ์ในทาง “อามิสทาน” คือถวายสิ่งของต่างๆ แก่พระสงฆ์ เป็นการอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับพระธรรมในขณะเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ เมื่อกล่าวถึงการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ หรือ

ช่วยเหลือเกื้อกูลของพระสงฆ์ต่อชาวบ้านในพระพุทธศาสนา จึงมักใช้ตามจารีตที่หมายถึงการช่วยเหลือด้านการพัฒนา จิตใจและปัญญา

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) กล่าวถึงบทบาทของวัดในประเทศไทยตั้งแต่อดีตว่ามีหลายด้านที่นอกเหนือจากการเผยแผ่พระธรรม ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และอบรมศีลธรรม เนื่องจากวัดยังเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสมัชชาร่วมกันของชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นๆ ในส่วนบทบาทของวัดที่เกี่ยวข้องกับงานสังคมสงเคราะห์สรุปได้ดังนี้

๑. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่ง
กุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกอบรมทาง
ศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่
มีสอนสมัยนั้น

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลาน
ชาวบ้านยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพอยู่ และ
ศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสน
มาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาลที่แจกจ่ายบอก
ยาและรักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนสมัย
นั้น

๔. เป็นที่พักคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะ
สังสรรค์ หย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล
และมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่
ปรึกษา แก้ปัญหาชีวิตครอบครัว และความ
ทุกข์ต่างๆ

๘. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่
รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติ ตลอดจน
เป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

๙. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้
ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงาน
ที่วัด หรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือ
ปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียก
ลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจการต่างๆ (ใน
ยามสงคราม อาจใช้เป็นชุมชุมทหารด้วย)
(พระราชวรมุนี, ๒๕๓๐: ๑๑-๑๒)

จะเห็นว่าหน้าที่ด้านสงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทยใน
อดีตที่เห็นได้ชัดที่สุดน่าจะเป็นด้านการให้ที่พักอาศัยและให้
การอบรมศึกษาสั่งสอนบุตรหลานชาวบ้านมากกว่าด้านอื่น
เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่แล้ว วัดจึงทำหน้าที่
เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยมีพระสงฆ์เป็นทั้งผู้สอนหนังสือ
และอบรมศีลธรรมแก่ลูกหลานชาวบ้านในชุมชนมาเป็น
เวลานานจนกระทั่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระเบียบการบริหาร
ราชการแผ่นดิน แยกเป็นกระทรวงทบวงกรมต่างๆ แบบ
ตะวันตก การศึกษาจึงเปลี่ยนไปอยู่ในอำนาจหน้าที่ของ
กระทรวงศึกษาธิการ บทบาทของวัดในการให้การศึกษ
อบรมจึงค่อยๆ ลดลงเป็นลำดับ

ส่วนการทำหน้าที่เป็นสถานพยาบาลคงมิได้หมายถึง
การสร้างสุศาลาหรือโรงพยาบาลตามความเข้าใจในปัจจุบัน
หรือการสร้างสถานที่เพื่อสงเคราะห์ประชาชนทางด้านวัตถุ
อย่างนักบวชคณะต่างๆ ในศาสนาคริสต์ เช่น การตั้งศูนย์ดูแล
ผู้ป่วยโรคมะเร็งระยะสุดท้าย หรือศูนย์ดูแลเด็กกำพร้า เป็นต้น
การเป็นสถานพยาบาลของวัดไทยในอดีตน่าจะเป็นลักษณะ
ของการที่พระสงฆ์ช่วยเหลือชาวบ้านที่เจ็บป่วยตามความรู้
และภูมิปัญญาของตนมากกว่า นอกจากนั้นการที่ชาวบ้าน
มาใช้วัดเป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ และหย่อนใจ หรือเป็น
สถานที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ เป็นศูนย์กลางการ
บริหารงานด้านการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านใช้ประชุม
ชาวบ้าน อาจถือว่าวัดสงเคราะห์ชาวบ้านทางอ้อม เนื่องจาก
ชาวบ้านได้มาใช้สถานที่ของวัดเป็นครั้งเป็นคราวเท่านั้น

เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป คณะสงฆ์บางส่วน ได้พิจารณาเห็นความจำเป็นในการที่สงฆ์ต้องสงเคราะห์ประชาชนด้านอื่นๆ ด้วย เช่น การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส การดูแลเด็กกำพร้า การรักษาพยาบาล ฯลฯ แต่การที่สงฆ์บางส่วนหันมาทำงานด้านการสงเคราะห์ประชาชนอย่างจริงจังเช่นนี้ ทำให้เกิดคำถามจากบุคคลทั่วไปที่ยึดถือตามจารีตที่ว่าพระสงฆ์มีหน้าที่อบรมสั่งสอนพระธรรมซึ่งเป็นการพัฒนาทางจิตใจและปัญญา ไม่มีหน้าที่รักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย หรือช่วยสอนอาชีพแก่ชาวบ้าน งานเช่นนี้ควรเป็นของคฤหัสถ์มากกว่า ตัวอย่างเช่น กรณีการตั้งสถานที่พักพิงของผู้ป่วยโรคเอดส์ระยะสุดท้ายของวัดพระบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี พระอุดมประชาทิพย์ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดได้กล่าวถึงปัญหาว่า “ช่วงแรกเราได้รับการต่อต้าน ชาวบ้านและองค์กรศาสนาไม่เข้าใจในบทบาท เป็นแนวความคิดที่ขัดแย้งว่าเป็นหน้าที่ของพระหรือไม่ แต่ก็ตัดสินใจที่จะดำเนินการ ถึงแม้จะถูกรังเกียจก็พยายามทำความเข้าใจกับประชาชนทั่วไป” (<http://sex.sanook.com/sex/safety>)

อีกตัวอย่างหนึ่งที่สมควรนำมากล่าวถึงได้แก่การดำเนินงานเพื่อสาธารณประโยชน์ของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี ที่ริเริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๙ และมีผู้เข้ามาขอรับการสงเคราะห์ในโครงการต่างๆ ของมูลนิธิสวนแก้วจำนวนมาก ในระยะแรกของการดำเนินงานก็มีกระแสวิพากษ์วิจารณ์จากสาธารณชนเช่นกันว่าท่านทำในสิ่งที่มีใช้กิจของสงฆ์ และเป็นการทำงานซ้ำซ้อนกับภาครัฐ แต่คำวิจารณ์เหล่านั้นไม่ได้ทำให้พระราชธรรมนิเทศเกิดความท้อถอย ยังคงทำงานหนักต่อไปเพื่อสังคม จะเห็นได้จากการตั้งโครงการต่างๆ ของมูลนิธิสวนแก้ว จำนวน ๑๔ โครงการ เป็นการแสดงให้เห็นความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ทุกระดับชั้นที่ประสบเคราะห์กรรมต่างๆ (*ประวัติและผลงานพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มูลนิธิสวนแก้ว*, มปป.)

ปัจจุบันคนเริ่มเปรียบเทียบกิจกรรมของพระสงฆ์และสถาบันทางพระพุทธศาสนากับนักบวชในศาสนาอื่นในแง่ที่ว่านอกจากการสอนศีลธรรมให้แก่เด็กนักเรียนในบางโอกาส และแสดงพระธรรมเทศนาแก่ชาวบ้านแล้ว พระสงฆ์ไม่ค่อยได้ช่วยเหลือประชาชนมากนัก ทั้งนี้เพราะวัดก็ได้เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้เช่นในอดีตอีกต่อไป ดังนั้นจึงมีความเห็นจากบางฝ่ายว่า บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ของสงฆ์น่าจะเป็นผลดีแก่พระพุทธศาสนามากกว่าผลเสีย ทั้งนี้มีตัวอย่างจากกิจกรรมของนักบวชของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่มีการดำเนินการในลักษณะของมูลนิธิเพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน เช่น Compassion Relief Tzu Chi Foundation ที่ก่อตั้งโดยแม่ชี Cheng Yen ในไต้หวัน มีโครงการหลักด้านยา การศึกษา การบริจาค ไช้กระดูก เป็นต้น (Shih Cheng Yen: 2008)

อย่างไรก็ตามในประเทศไทยก็มีตัวอย่างงานสงเคราะห์ประชาชนที่พระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการและได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลบางส่วน เช่น การสร้างโรงพยาบาลบางปลาหมอขนาด ๖๐ เตียง และอุปกรณ์จำเป็นในโรงพยาบาลของพระวิมลภาวนานุสิฐ วิ. เจ้าอาวาสวัดกลาง อำเภอบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับการสนับสนุนในเบื้องต้นด้านงบประมาณจากกระทรวงสาธารณสุข ขณะที่ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ได้มาจากการบริจาคของพระวิมลภาวนานุสิฐ วิ. ญาติโยมและผู้มีจิตศรัทธา ปัจจุบันยกให้ทางราชการไปแล้ว (เอกสารของวัดกลาง, มปป. และ Nakasone: 2008)

หลวงตาปพนพัชร จิรธัมโม เจ้าอาวาสวัดคำประมง จังหวัดสกลนคร เป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่ทำเนื้องานด้านสงเคราะห์ประชาชนด้วยการจัดตั้ง “อโรคยาศาล” ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นสถานอภิบาลผู้ป่วยมะเร็งที่เยียวยาผู้ป่วยทั้งทางจิตใจและร่างกายโดยผู้ป่วยไม่ต้องเสียค่ารักษา ค่ายา ค่าที่พัก ค่าแพทย์และพยาบาลแต่ประการใด ความเสียสละและเปี่ยมด้วยเมตตาธรรมของท่านทำให้วัดคำประมงเป็นที่รู้จักมากขึ้นเรื่อยๆ ในเรื่องการพยาบาลผู้ป่วยมะเร็ง ท่าน

เจ้าอาวาสให้เหตุผลว่าการก่อตั้งโรงเรียนเพื่อต้องการตอบแทนบุญคุณพระพุทธศาสนาและชาตบ้านเมือง เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทุกชาติทุกศาสนาที่มีความทุกข์ เพราะความเจ็บป่วยโดยเฉพาะโรคมะเร็ง ปัจจุบันมีผู้ป่วยทั้งคนไทยและคนต่างชาติเข้ารับการบำบัดรักษามากกว่า ๑,๖๐๐ คน (<http://www.khampramong.org>)

นอกจากนี้งานสังคมสงเคราะห์ที่วัด/สถาบันทางพระพุทธศาสนาบางแห่งกระทำมิได้จำกัดอยู่เฉพาะการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังแผ่แผ่ออกไปถึงสัตว์ทั้งหลายด้วย ตัวอย่างเช่นวัดเวฬุวนาราม จังหวัดลำปาง วัดเริ่มจากการดูแลสุนัขจรจัดที่มาอยู่วัดแต่ในเวลาต่อมามีชาวบ้านนำสุนัขมาทิ้งไว้ในวัด พระมหาวิชัย อคฺคเตโช เจ้าอาวาสวัดจึงรับภาระดูแลสุนัขรวม ๔๐๐ กว่าตัว แมวอีก ๔๐ กว่าตัว (<http://www.watwaru.com>) ตัวอย่างเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่างานสงเคราะห์ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนได้

จากความเห็นต่างกันข้างต้นเกี่ยวกับบทบาทของสถาบันทางพระพุทธศาสนาในงานสังคมสงเคราะห์ จึงนำมาสู่การศึกษาว่างานสังคมสงเคราะห์ที่พระสงฆ์และมูลนิธิที่วัด/สถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นผู้ดำเนินการควรพิจารณาอย่างไร ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงไร มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง และความพยายามในการแก้ปัญหาเหล่านั้นเป็นไปในลักษณะใด ทั้งนี้ได้พิจารณาจากกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของวัด สถาบันและมูลนิธิทางพระพุทธศาสนา และงานสังคมสงเคราะห์ที่ดำเนินการโดยแม่ชี^๒ เป็นหลักและข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่สำคัญบางรูป ทักษะของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาและบุคคลทั่วไป และการศึกษาจากเอกสารของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งใช้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นกรอบแนวคิดในการพิจารณาความคิดเรื่องการสังคมสงเคราะห์ของวัด/สถาบันทางพระพุทธศาสนาเหล่านั้น

๒. ประเภทของงานสังคมสงเคราะห์

การทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิ ที่ได้เก็บข้อมูลมาจำนวน ๖ แห่ง จำแนกออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการรักษาพยาบาลและดูแลสุขภาพ (สร้างสถานพยาบาลและโรงพยาบาล) ด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (การรับเลี้ยงเด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส) ด้านศึกษาสงเคราะห์ (การจัดการศึกษาและแนะแนวอาชีพ) และด้านการสงเคราะห์สัตว์ (รับเลี้ยงสัตว์จรจัด)

๒.๑ ด้านการรักษาพยาบาลและดูแลสุขภาพ

การรักษาพยาบาลและดูแลสุขภาพของประชาชนจัดเป็นงานสาธารณสงเคราะห์ที่วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาดำเนินงานเป็นหลักได้แก่ วัดพระบาทน้ำพุ วัดกลาง และเสถียรธรรมสถาน

วัดพระบาทน้ำพุ

งานหลักของวัดพระบาทน้ำพุ คือ โครงการบ้านธรรมรักษานิเวศน์เพื่อใช้เป็นสถานพักฟื้นผู้ป่วยเอดส์ระยะสุดท้าย มีแพทย์ พยาบาล และมีอาสาสมัครมาช่วยงาน

^๒ การศึกษางานสังคมสงเคราะห์ที่ดำเนินการโดยสถาบันทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ซึ่งอาจหมายถึงวัด พระสงฆ์ มูลนิธิ สมาคมหรือองค์กรที่ดำเนินการโดยนักบวชหรือคฤหัสถ์

วัด/สถาบันทางพระพุทธศาสนาที่มีกิจกรรมด้านสังคมสงเคราะห์ที่เลือกมาศึกษาตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ปริมณฑล และจังหวัดใกล้เคียงจำนวน ๖ แห่ง ดังนี้

๑. วัดกลาง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
๒. วัดโบสถ์วรดิษฐ์ อำเภอบางไทร จังหวัดอ่างทอง
๓. วัดทุ่งเหียง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม
๔. วัดพระบาทน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
๕. วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
๖. เสถียรธรรมสถาน เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

นอกจากนั้นยังมีการสงเคราะห์ประชาชนทั่วไปโดยจัดทำทะเบียนผู้ติดเชื้อมีอยู่นอกวัด ทุกเดือนบุคคลเหล่านั้นจะมารับความช่วยเหลือจากทางวัด วัดจัดยาเตรียมเป็นชุด (Kit) ไว้ให้ ปัจจุบันวัดพระบาทน้ำพุได้รับการสนับสนุนจากมหาเถรสมาคมและภาครัฐได้ให้งบประมาณบางส่วน ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนจากองค์กรฟรังซ์ชาร์ ชาเวียร์ บริ่องนัวร์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และจากผู้มีจิตศรัทธา

วัดกลาง

วัดกลางเริ่มต้นการทำงานสังคมสงเคราะห์ด้วยการสร้างโรงพยาบาลบางปลาม้า (ยกให้ทางราชการไปแล้ว) เริ่มแรกเป็นโรงพยาบาลขนาดเล็ก (๑๐ เตียง) ต่อมาได้ขยายเป็นโรงพยาบาลขนาด ๓๐ เตียง และ ๖๐ เตียงตามลำดับ และจัดหาอุปกรณ์ทางการแพทย์ เพื่อบริการประชาชนที่อยู่ห่างไกลจากสถานอนามัยในตัวอำเภอและโรงพยาบาลในจังหวัด หลังจากนั้นได้ตั้งมูลนิธิสงเคราะห์ผู้ป่วยยากจนที่ไม่มีเงินค่ารักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายในการสร้างโรงพยาบาลได้จากงบประมาณของรัฐสนับสนุนบางส่วน ที่เหลือได้จากการบริจาคของพระวิมลภาวนานุสิฐ วิ. และผู้มีจิตศรัทธา

เสถียรธรรมสถาน

เสถียรธรรมสถานต่างจากวัดกลางและวัดพระบาทน้ำพุ เพราะไม่ได้มีสถานพยาบาลให้บริการประชาชน แต่มีโครงการอาสาสมัครดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายซึ่งประกอบด้วยอาสาสมัครทั่วไปและนักศึกษาของสถาบันสาวิกาสิกขาลัย ทั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากโรงพยาบาลเด็ก การดำเนินงานของเสถียรธรรมสถานได้รับการสนับสนุนจากองค์กรในประเทศและต่างประเทศ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานส่วนใหญ่ได้จากการบริจาคของผู้มีจิตศรัทธา

๒.๒ ด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

งานสังคมสงเคราะห์ด้านนี้ได้แก่ การรับเลี้ยงเด็ก

กำพร้าและผู้ด้อยโอกาส คนไร้ที่อยู่ การดูแลสตรีและเด็กวัดที่ทำงานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้แก่ วัดโบสถ์วรดิตถ์ วัดทุ่งเหียง วัดสวนแก้ว และเสถียรธรรมสถาน

วัดโบสถ์วรดิตถ์

งานสาธารณสงเคราะห์ที่สำคัญที่สุดของวัดโบสถ์วรดิตถ์คือ การอุปการะเด็กทั้งชายหญิงอายุตั้งแต่ ๓ ขวบขึ้นไป เด็กเหล่านี้มาจากที่ที่ต่างกัน เริ่มแรกเป็นเด็กชาวเขาที่บิดามารดาเสียชีวิตจากการสู้รบและทหารพรานนำมาฝากไว้ ระยะเวลาเป็นเด็กกำพร้า เด็กจรจัดที่มีผู้พบเห็นนำมาให้วัดอุปการะ เด็กมีปัญหาครอบครัว กำพร้าบิดาหรือมารดาหรือบิดามารดาแยกกันอยู่ เด็กที่มีฐานะยากจน เด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา รวมแล้วประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คน วัดให้ที่อยู่อาศัยพร้อมอาหาร ๓ มื้อ เครื่องนุ่งห่ม เครื่องอุปโภคบริโภค

วัดทุ่งเหียง

โครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของวัดทุ่งเหียงคือการตั้งศูนย์สงเคราะห์เด็กชาวไทยภูเขาทั้งหญิงและชายที่ยากจนและด้อยโอกาสทางการศึกษามาจากหลายเผ่า เช่น กะเหรี่ยง ม้ง เย้า อีเก้อ วัดจัดสถานที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม การรักษาพยาบาลและอุปกรณ์การศึกษา เด็กที่ผู้ปกครองยากจนก็มาเข้าร่วมโครงการได้ เมื่อปิดเทอมวัดจัดรถรับ-ส่งเด็กกลับไปบ้านถึงเชียงราย น่าน แม่ฮ่องสอน เฉพาะที่วัดทุ่งเหียงมีเด็กในความดูแลประมาณเกือบ ๓๐๐ คน ทั้งนี้ไม่รวมเด็กซึ่งพักอยู่ที่ศูนย์สาขาที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน อีกจำนวนหนึ่ง

วัดสวนแก้ว

วัดสวนแก้วมีโครงการด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หลายโครงการ แต่โครงการที่เป็นที่รู้จักของสังคมภายนอกคือ การรับคนตกงาน ไร้ที่อยู่ เอาเข้ามาฝึกงาน

ในโรงงานฝักอาชีพ ทำให้คนเหล่านี้มีงานทำ และสามารถช่วยตนเองได้ โครงการที่ทำคู่ขนานกับการฝักอาชีพคือโครงการสะพานบุญจากผู้เหลือเจือจานผู้ขาด วัตน์าลิ่งของที่คนบริจาคมาซ่อมแซมดัดแปลงเอาไปใช้ประโยชน์ได้ และยังเป็นโอกาสสำหรับการพัฒนาความรู้ ทักษะ ฝีมือและการใช้แรงงานของบุคคลที่เข้ามาอาศัยอยู่ในวัดให้ได้มีอาชีพและรายได้ โครงการเพื่อท้องน้องทิวเป็นการฝึกให้เด็กรู้จักทำงานหาเงิน และสร้างนิสัยประหยัด มีห้างร้านบริษัทรับไปทำงานช่วงปิดเทอม

เสถียรธรรมสถาน

งานด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของเสถียรธรรมสถานเริ่มจากการดูแลมารดาที่ยังไม่มีความพร้อมในการดูแลบุตรในบ้านสายสัมพันธ์ ส่วนโครงการจิตประภัสสรตั้งแต่นอนอยู่ในครรภ์ และโครงการแม่อยู่ในคุก ลูกอยู่ในครรภ์ รวมทั้งโรงเรียนพ่อแม่ เป็นการพัฒนาผู้ที่จะเป็นบิดาและมารดาให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรตามหลักภาวนา ๔ และโครงการจิตอาสาเป็นการเรียนรู้และพัฒนาตัวอาสาสมัครเองขณะที่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย

๒.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

งานด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับการศึกษาสงเคราะห์มีความคาบเกี่ยวกัน แต่ในที่นี้ต้องการอธิบายเฉพาะส่วนของการจัดการศึกษาให้เด็กในระดับต่างๆ ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา ซึ่งทั้งหมดมีลักษณะร่วมกัน คือสร้างโรงเรียนขึ้นมารองรับเด็กที่เกิดในสถานทีนั้นหรือเด็กที่รับเข้ามาอุปถัมภ์ตั้งแต่เล็ก หรืออุปถัมภ์โรงเรียนของรัฐที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาหรือบริเวณใกล้เคียง วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ดำเนินการให้การศึกษา ได้แก่ วัดโบสถ์วรดิตถ์ วัดทุ่งเหียง วัดสวนแก้ว วัดพระบาทน้ำพุ และเสถียรธรรมสถาน

วัดโบสถ์วรดิตถ์

วัดโบสถ์วรดิตถ์สร้างโรงเรียนวรดิตถ์วิทยาสระสุนท์มีฐานะเป็นโรงเรียนเอกชน ตั้งอยู่ในบริเวณวัด ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๙ จนถึงปัจจุบัน จัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายใดๆ ปัจจุบันมีนักเรียนเกือบ ๖๐๐ คน นอกจากนั้นวัดได้จัดสรรทุนการศึกษาสำหรับเด็กกำพร้าที่พ่อแม่เสียชีวิตเด็กยากจนที่อาศัยที่วัด และที่เรียนอยู่ที่โรงเรียนด้วย

วัดทุ่งเหียง

วัดทุ่งเหียงเริ่มให้การสงเคราะห์ด้านการศึกษาด้วยการสร้างโรงเรียนสายสามัญสำหรับเด็กชาวไทยภูเขาทั้งที่วัดทุ่งเหียงและที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนั้นได้ก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญสำหรับภิกษุและสามเณรเข้าศึกษาตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖ เพื่อส่งเสริมการศึกษาของภิกษุและสามเณรให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม วัดทุ่งเหียงมีศูนย์ดูแลเด็กก่อนเกณฑ์ ทั้งหมดเป็นการจัดการศึกษาแบบให้เปล่า วัดทุ่งเหียงยังให้การอุปถัมภ์โรงเรียนวัดทุ่งเหียงซึ่งเป็นโรงเรียนของรัฐด้วย

วัดสวนแก้ว

วัดสวนแก้วจัดโครงการสวนแก้วเนอร์สเซอร์รี่เพื่อช่วยเหลือเด็กที่กำพร้าบิดามารดาหรือสตรีที่มีบุตรและถูกสามีทอดทิ้ง อุปถัมภ์เด็กยากจนให้มีโอกาสได้รับการศึกษาตามกำลังความสามารถของพวกเขา ถ้าเด็กต้องการเรียนต่อมูลนิธิสวนแก้วก็ส่งให้เรียนจนจบมหาวิทยาลัย

วัดพระบาทน้ำพุ

วัดพระบาทน้ำพุมีโครงการ ๒ ตั้งอยู่ที่อำเภอนหนองม่วง จังหวัดลพบุรี โครงการ ๒ เป็นที่ตั้งของโรงเรียนอนุบาลธรรมรักษ์ และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๓๓ ที่รับเฉพาะเด็กที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์ ซึ่งอาจจะเป็นเอดส์

หรือไม่เป็นเอดส์ก็ได้ นักเรียนทั้งหมดมีประมาณ ๑,๓๐๐ คน นอกจากนั้นก็มีโรงเรียนธรรมรักษับริบาลและโรงเรียนแพทย์แผนไทยธรรมรักษั เพื่อผลิตบุคลากรด้านการดูแลเด็ก ผู้ป่วยเอดส์ และการแพทย์แผนโบราณ

เสถียรธรรมสถาน

เสถียรธรรมสถานเริ่มงานด้านการศึกษาสำหรับเด็กเล็กด้วยการตั้งโรงเรียนอนุบาลฝีมือแม่ สำหรับเด็กที่เกิดในบ้านสายสัมพันธ์ และอุปถัมภ์ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ของโรงเรียนวัดศิริพงษ์ธรรมนิมิตซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนใกล้เคียงกับเสถียรธรรมสถาน ในระดับอุดมศึกษาได้จัดตั้งสถาบันสาวิกาสิกขาลัย ด้วยความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เปิดการสอนหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต

๒.๔ ด้านการสงเคราะห์สัตว์

จากข้อมูลปฐมภูมิ วัดที่ทำการสงเคราะห์สัตว์มีเพียงวัดสวนแก้วเท่านั้น วัดสวนแก้วทำโครงการคอนโดสุนัขเริ่มจากทำร่วมกับกรุงเทพมหานครเพื่อแก้ปัญหาสุนัขจรจัดแต่ระยะหลังมีบุคคลภายนอกเอาสุนัขมาทิ้งไว้ในบริเวณวัดวัดจึงต้องรับภาระดูแลด้วย ปัจจุบันมีประมาณ ๖๐๐-๗๐๐ ตัว แต่จากข้อมูลปฐมภูมิ มีวัดหลายแห่งที่ดำเนินงานด้านสงเคราะห์สัตว์ เช่น วัดเวฬุวนาราม จังหวัดลำปาง เลี้ยงสุนัข ๔๐๐ กว่าตัว แมวอีก ๔๐ ตัว (<http://www.watwaru.com>) วัดหนองน้ำส้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ร่วมกับสมาคมพิทักษ์สัตว์ กรุงเทพมหานคร รับเลี้ยงสุนัข ๒๐๐ กว่าตัว แมวประมาณ ๑๐๐ ตัว สุนัข ๓๐ ตัว และโค ๒๐ ตัว และหลวงตามหาบัวอุปถัมภ์ค่าใช้จ่ายสำหรับบ้านสงเคราะห์สัตว์พิการที่จังหวัดนนทบุรี และบ้านสงเคราะห์สุนัข จังหวัดนครปฐม รวมทั้งคำปรึกษาพยาบาลสัตว์ที่เจ็บป่วย (<http://www.home4animals.org>)

๓. แรงจูงใจในการทำงานสังคมสงเคราะห์

แรงจูงใจของพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาในการทำงานสังคมสงเคราะห์สามารถสรุปได้ ๔ ประการสำคัญดังนี้

๓.๑ ทำตามหลักเมตตา-กรุณา

การสงเคราะห์สังคมไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยกันหรือสงเคราะห์สัตว์ แรงจูงใจที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาได้แก่ความรู้สึกเมตตาสงสารอยากให้พวกเขาพ้นทุกข์ ตัวอย่างเช่น วัดพระบาทน้ำพุ มีหลักการ “เมตตาธรรมคำจุนโลก” ในการดำเนินการสังคมสงเคราะห์ พระอุดมประชาทรกล่าวว่า

บทบาทหนึ่งของพระ คือเป็นนักสังคมสงเคราะห์ พระมีหน้าที่บำบัดทุกข์ให้กับสัตว์โลกตามหลักเมตตาธรรม ประชาชนขาดการมองระบบองค์รวม โดยไปแยกว่าถ้าทุกข์ก็ต้องไปโรงพยาบาล ถ้าทุกข์ใจก็ไปวัด แต่อาจมองว่าทุกข์ทั้งหมด พระมีหน้าที่บำบัดทั้งสิ้น และต้องขยายไปถึงสัตว์โลกทั้งมวลด้วย ... คนที่เป็นโรคเอดส์แม้จะล่าสอนก็จริง แต่เราก็ต้องให้อภัยเขา

(พระอุดมประชาทร, สัมภาษณ์)

พระวิมลภาวนานุสิฐ วิ. เจ้าอาวาสวัดกลางมีแรงจูงใจในการสร้างโรงพยาบาลบางปลาแม่คล้ายกับพระอุดมประชาทร นั่นคือความรู้สึกสงสารอยากช่วยให้เขาพ้นทุกข์ท่านเล่าว่า

แรงบันดาลใจมีสองเหตุการณ์คือ เหตุการณ์แรก ประมาณปี ๒๕๓๓-๒๕๓๔ มีผู้หญิงโดนงูเห่ากัดที่ง่ามเท้า ก็รีบไปหาหมอแต่ไม่มีโรงพยาบาลแถวนั้น เขาก็ถามกันมาหลังวัด เดินข้ามสะพานจะไปโรงพยาบาลในอำเภอ หลวงพ่อเห็นเหตุการณ์ แล้วก็มาขาด

ใจตายต่อหน้าต่อตา เหตุการณ์ที่สอง มีผู้หญิงคนหนึ่งเจ็บท้องจะคลอดลูก ก็หามกันมา และมาตายที่หลังวัด มันสะเทือนใจมาก ก็เลยปรึกษากับลูกศิษย์เป็นสาธารณสุขว่าน่าจะมีสถานือนามัยลักแห่งหนึ่ง ลูกศิษย์บอกว่าขอให้สร้างโรงพยาบาลเล็กๆ ๑๐ เตียงจะดีกว่า ก็ถามญาติโยมดู ลูกศิษย์ว่าจะของบประมาณทางการเงินให้ ช่วยกันออกคนละ ๕ ล้านบาท แต่ทางการเงินไม่ได้ให้เงินทั้งหมดตามที่ตกลงไว้ แต่ในที่สุดก็สร้างจนเสร็จด้วยเงินบริจาคของญาติโยมทางการเงินได้แต่ส่งแพทย์มา ๑ คน พยาบาล ๒ คน ต่อมาก็ขยายออกไปเป็น ๓๐ เตียง และ ๖๐ เตียง แล้วก็ยกให้ทางราชการไป

(พระวิมลภาวนานิลฺล วิ., สัมภาษณ์)

พระราชธรรมนิเทศแห่งวัดสวนแก้วกล่าวถึงการเลี้ยงสุนัขจรจัดว่า ความเมตตาที่ต้องแผ่ไปถึงสัตว์ร่วมโลกด้วยไม่ใช่แต่มนุษย์เท่านั้น ในการสงเคราะห์สัตว์ก็มีตัวอย่างในพระไตรปิฎกที่มีการตั้งโรงทานช่วยเหลือทั้งคนและสัตว์ (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก ๓๓/๓๐/๓๓๒)

๓.๒ ทำเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน

แรงจูงใจอีกประการหนึ่งสำหรับพระสงฆ์ วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้ตัดสินใจทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ คือความคิดเรื่องประโยชน์สุขของมหาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์หรือผู้ที่รับผิดชอบหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาอธิบายเรื่องการทำเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ไว้ตรงกัน เช่น พระครูสมุห์เดือน ปุณฺณจาโร

รองเจ้าอาวาสวัดโบสถ์วรดิตถ์ อธิบายเกี่ยวกับแรงจูงใจเรื่องการทำประโยชน์เพื่อคนหมู่มากไว้ดังนี้

ทางวัดไม่เลือกเด็กหรือ เพราะถ้าไม่จนจริงก็คงไม่มีใครอยากส่งลูกหลานมาอยู่วัดหรือ ... เพราะรัฐดูแลไม่ดีต่างหาก ทางวัดจึงต้องเข้าช่วยตาม concept “สงเคราะห์โลก” เป็นคำกล่าวของพระพุทธเจ้าตอนส่งสาวก ๖๐ รูปไปประกาศพระศาสนาความว่า “โลกานุกัมปายะ พุทฺธนะสุขายะ” ซึ่งตรงนี้น่าจะรวมสงเคราะห์เด็กด้วย

(พระครูสมุห์เดือน ปุณฺณจาโร, สัมภาษณ์)

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต อธิบายว่าวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งของการทำงานของเสถียรธรรมสถานได้แก่

การสร้างธรรมทายาทตามพุทธประสงค์ รู้หน้าที่ในฐานะที่เป็นพุทธสาวิกา เป็นการทำให้พระพุทธรูปที่ทรงสอนไว้ว่า “จงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของมหาชน” เราทำอะไรก็ตามต้องทำตามที่พัก (พระพุทธเจ้า) ทำ ... คนมีทุกข์ ต้องเข้ามาหาเรา ไม่มีชนชั้นวรรณะ

(แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต, สัมภาษณ์)

๓.๓ การพัฒนาคนให้ช่วยตนเอง

วัดและสถาบันทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งที่ทำงานด้านสงเคราะห์ประชาชนมีแรงบันดาลใจที่ต้องการส่งเสริมพัฒนาคนให้ช่วยเหลือตนเองได้ การพัฒนาคนทำได้ในทุกระดับตั้งแต่เล็กจนโต จนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ ประโยชน์ที่ได้คือ ช่วยลดปัญหาสังคมลงไปในระดับหนึ่งแม้จะเป็นในวงแคบก็ตาม วัดสวนแก้วเป็นวัดที่เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ให้มีอาชีพช่วยเหลือตนเองได้ ส่วนวัดทุ่งเพียงเน้นเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาให้อ่านออกเขียนได้ เสถียรธรรมสถานมีความคิดว่าการพัฒนาเด็กทำได้

ตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ผ่านการให้ความรู้ทางธรรมแก่บิดามารดา ให้มีความพร้อมและมีความเข้าใจในการเลี้ยงดูบุตรตามหลัก พุทธธรรม

พระราชธรรมนิเทศแห่งวัดสวนแก้วเล่าถึงแรงบันดาลใจให้ทำโครงการต่างๆ ดังนี้

วันหนึ่งไปบิณฑบาต เห็นเด็กใส่แต่ข้าว แต่ไม่ใส่กับข้าว ก็เปิดฝาบาตรรอกับข้าว ปรากฏว่าเด็กคนนี้ฟ้อตาย แม่ไปไหนก็ไม่รู้ เลยเกิดความสงสาร และกลายมาเป็นแรงบันดาลใจในการทำโครงการต่างๆ ... โครงการแรกเอาเด็กมาทำงานในช่วงปิดเทอม อาตมาเข้าใจความรู้สึกของคนตกงานดี เพราะตอนอายุน้อยๆ จบเพียง ป.๔ ไปขอคนเขาทำงาน เขาก็ถากถางกลับมาให้เจ็บปวดหัวใจว่า “วุฒิ น้อยยังอยากมาทำงานอีก” ก็เลยเกิดแนวคิดว่าจะสร้างงานให้คนมาทำ ไม่ใช่ไปขอเขาทำงาน ... ขณะนี้มีคนฝึกงาน ๑,๖๐๐ คน กระจายไปตามสาขา ๘ แห่งในแต่ละภาค ไม่ได้ทำเป็นวัด เพราะวัดมีเยอะแล้ว สร้างขึ้นเพื่อฝึกงาน ฝึกอาชีพ

(พระราชธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์)

พระครูโสภณพัฒนภิรม เจ้าอาวาสวัดทุ่งเหียงให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

ย้อนกลับไปเมื่อปี ๒๕๒๙ อาตมาไป รุดงค์แถวอำเภอแม่เมาะ ไปเห็นเด็กที่นั่น พูดกันไม่รู้เรื่อง พูดกันคนละภาษา คนแถวนั้น ถือศาสนาคริสต์ทั้งหมด มีแต่โบสถ์ แต่ไม่มีการสอนหนังสือ ... เห็นความด้อยโอกาสของเด็กกลุ่มนั้นแล้วรู้สึกอนาถใจ

จุดประสงค์ที่อาตมาช่วยเหลือเด็กชาวไทยภูเขาให้อ่านออกเขียนได้ ก็เพราะต้องการให้เด็กเหล่านี้มีชีวิตที่ดีขึ้น เด็กเหล่านี้เมื่อ

จบไปแล้วก็กลับไปพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

... เด็กก็กลับไปเป็น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.

กันเยอะ แสดงว่างานที่ทำมาเริ่มเกิดผลแล้ว

(พระครูโสภณพัฒนภิรม, สัมภาษณ์)

งานด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของเสถียรธรรมสถานเน้นการพัฒนาเด็กและสตรีเป็นหลัก ตอนหนึ่งของการสัมภาษณ์ แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุตกล่าวว่า “การช่วยเหลือหนึ่งคนกับเด็กหนึ่งคน ก็เท่ากับได้ช่วยโลกด้วย”

หากผู้ใหญ่ในโลกช่วยกันคนละไม้ละมือ ในการใส่ใจลงในเด็กและเยาวชน และเห็นว่าพวกเขาเป็นปัจจุบันของแผ่นดินที่ต้องลงทุนทันที แล้วไว้วางใจว่าพวกเขาสามารถทำให้โลกใบนี้ดีขึ้นได้ เราก็อาจจะพลิกแผ่นดิน ภูมิภาคได้

(แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต, มปป.: ๕๗)

ถ้าผู้หญิงได้พัฒนาสติปัญญา ผู้หญิงจะเปลี่ยนแปลงโลกนี้ เพราะผู้หญิงเป็นแม่ของทั้งหญิงและชาย คือเป็นแม่ของมนุษยชาติ ... จะเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้ชีวิตเราทันสมัยอย่างแท้จริง คือมีปัจจุบันขณะที่ไม่เป็นทุกข์ อยู่ในปัจจุบันอย่างคนที่พัฒนาตัวเองให้รอด และใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นอย่างศานติ

(แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต, มปป.: ๗๓)

๓.๔ สร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้โดยใช้พุทธธรรม

แรงจูงใจประการสุดท้ายเป็นเรื่องเฉพาะของเสถียรธรรมสถานที่ต้องการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างศานติ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างชุมชนตัวอย่างที่มีหลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็มีได้ละทิ้งชุมชนภายนอก เสถียรธรรมสถานมีความร่วมมือประสานงานกับชุมชนภายนอกทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ

และระดับนานาชาติ แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต อธิบายการสร้างชุมชนเสถียรธรรมสถานไว้ดังนี้

เราตั้งใจจะสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นชุมชนแห่งการเกื้อกูลให้เกิดโอกาส ทำบรรยากาศของชุมชนให้เกื้อกูลที่จะพัฒนาส่งเสริมศักยภาพของชีวิตผู้คนในชุมชนให้งดงามขึ้นเท่าที่คนเหล่านี้จะพัฒนาได้ กำหนดนึกในใจว่าจะให้เป็นแผ่นดินที่จะสร้างโอกาสแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน เคารพกัน โดยการทำหน้าที่ รู้คุณค่าของการดำเนินชีวิตที่จะอยู่ร่วมกันอย่างไม่เบียดเบียน ใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ให้มีความสุข สะอาด มีน้ำใจ ไม่เห็นแก่ตัว มีความอดทน มีเมตตา กรุณา ให้อภัยกัน ชื่นชมกันเมื่อทำอะไรสำเร็จ และไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคทั้งหลายทั้งปวงด้วยการพัฒนาสติปัญญาไปกับการทำงาน การตั้งชุมชนครั้งนี้เริ่มจากคนไม่กี่คน แต่ด้วยความตั้งใจ ความยินดีของคนไม่กี่คนก็เริ่มเพิ่มจำนวนขึ้น นี่คือลักษณะของการเริ่มต้นชุมชน (แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต, มปป.: ๒๕)

๔. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ปัญหาและอุปสรรคของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์มีหลายด้าน ในภาพรวมอาจแยกได้ ๕ ประการ ได้แก่ เรื่อง เงินทุน บุคลากร การประชาสัมพันธ์ ความสัมพันธ์กับชุมชน ภาครัฐและภาคเอกชน และทัศนคติของประชาชน

๔.๑ เงินทุนที่ใช้ดำเนินการ

ปัญหาสำคัญที่สุดของการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาคือปัญหาค่าใช้จ่าย

ในการดำเนินงาน เนื่องจากวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาต้องรับภาระค่าใช้จ่ายสูงมาก ทั้งด้านการจัดหาสถานที่ (รวมทั้งอุปกรณ์ เครื่องมือในการดำเนินงาน) อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ค่าแพทย์ พยาบาล ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่จัดการสงเคราะห์ด้านการรักษาพยาบาลและรับอุปการะเด็กกำพร้าเด็กด้อยโอกาสจำนวนมาก รายได้ของวัดปกติมาจากการทอดกฐิน ทอดผ้าป่า และได้จากการบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาเท่านั้น รายรับจากการทอดกฐิน และผ้าป่ามีไม่มากนักและนำไปใช้สำหรับบำรุงพระศาสนามากกว่า วัดไม่สามารถระดมทุนได้เหมือนกับองค์กรเอกชนทั่วไป เนื่องจากต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของมหาเถรสมาคมและจารีตประเพณี

๔.๒ บุคลากรที่ปฏิบัติงาน

บุคลากรที่ปฏิบัติงานให้วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปเป็นพระภิกษุสามเณรและอาสาสมัคร ยกเว้นวัดสวนแก้วที่ให้เงินเดือนแก่ผู้ปฏิบัติงานในวัดตามความสามารถของบุคคล ปัญหาที่เกิดขึ้นในด้านบุคลากรมี ๒ ด้านคือ คนที่เป็นอาสาสมัคร สามารถทำตามกำลังศรัทธา เมื่อทำไปสักระยะหนึ่งอาจเกิดความเบื่อหรือท้อกับงานที่ทำก็ออกไป เช่นที่วัดพระบาทน้ำพุในระยะแรก และการหากำลังคนเข้ามาเสริมก็ทำได้ยาก อดีตเด็กวัดโบสถ์วัดดัดถ้ายหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “หลังจากกลับมาช่วยงานของวัดแล้ว ก็ได้ชักชวนพรรคพวกกลับมาช่วยทางวัดบ้าง แต่คนอื่นลำบาก เพราะไม่มีบ้านญาติ ต่างจากตัวเองที่มีบ้านญาติ ก็ทำให้วัดได้มากหน่อย”

๔.๓ การประชาสัมพันธ์

วัดสวนแก้ว วัดพระบาทน้ำพุ และเสถียรธรรมสถานมีการใช้ประโยชน์จากสื่อในทุกรูปแบบ ทำให้คนภายนอกรับรู้และเข้าใจการทำงานได้มากกว่าวัดทั่วไป วัดส่วนมากไม่ค่อยได้ทำการประชาสัมพันธ์ การกระจายข่าวสารให้

คนภายนอกรับรู้เกี่ยวกับงานที่ทำอยู่ในวงจำกัด ประชาชนที่มาทำบุญกับวัดส่วนใหญ่รู้ข่าวแบบปากต่อปากจากคนที่เคยไปมาแล้วให้ฟัง แม้ว่าจะระยะหลังมีการทำเว็บไซต์ของวัด แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากสื่อประเภทนี้ สถานีโทรทัศน์บางช่องได้ทำสารคดีเกี่ยวกับวัดเหล่านี้บ้าง แต่การแพร่กระจายข่าวสารมีระยะเวลาจำกัด ผลที่ตามมาจากการประชาสัมพันธ์หรือการกระจายข้อมูลข่าวสารน้อยเกินไปทำให้สาธารณชนเกิดความเข้าใจผิดหรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง และคนภายนอกไม่รู้เรื่องการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ของวัดน้อยมาก

๔.๔ ความสัมพันธ์กับชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชน

วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ในระยะแรกถูกชุมชนต่อต้านเกือบทุกแห่ง ยกเว้นเสถียรธรรมสถานที่มีส่วนร่วมกับชุมชนมาตั้งแต่ต้น ด้วยการให้บิดามารดาที่มีบ้านพักอาศัยใกล้กับเสถียรธรรมสถานพาบุตรของตนเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับมารดาของเด็กในบ้านสายสัมพันธ์ แต่ในระยะหลัง วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาเหล่านั้นก็พยายามหาทางทำให้ชาวบ้านเข้าใจในเจตนารมณ์ของการทำงาน สถานการณ์กับชุมชนก็เริ่มดีขึ้นเป็นลำดับ

ในส่วนความสัมพันธ์กับภาครัฐ ในระยะแรก วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐมากนัก รวมทั้งฝ่ายสงฆ์ด้วย แต่เมื่อเวลาผ่านไป วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาก็พยายามติดต่อประสานงานกับภาครัฐทั้งในระดับจังหวัดและส่วนกลาง ปัญหาที่คลี่คลายลง วัดพระบาทน้ำพุเป็นตัวอย่างหนึ่งที่เริ่มจากการต่อต้านของชาวบ้านและราชการรวมทั้งฝ่ายสงฆ์ด้วย แต่ปัจจุบันก็สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้แล้วในระดับที่น่าพอใจ

วัดโบสถ์วรดิตถ์และวัดทุ่งเหียงที่ทำงานด้านการศึกษาสงเคราะห์และอุปถัมภ์เด็กกำพร้าและเด็กชาวไทยภูเขาที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นหลักเผชิญปัญหาเกี่ยวกับภาครัฐในลักษณะคล้ายกัน พระครูโสภณพัฒนภิรมแห่งวัดทุ่งเหียงกล่าวว่า

ทางราชการเองก็ไม่สนับสนุน เคยมีรองผู้ว่า ท่านหนึ่งของชลบุรี ทำหนังสือมาให้ส่งเด็กเหล่านี้กลับบ้าน เพราะอาจก่อให้เกิดปัญหาต่อไปได้ แบบเป็นพวกเด็กต่างด้าว หรือทำการค้ามนุษย์ อาตมาไม่ยอมส่งกลับ เพราะเด็กที่เอามาทุกคนล้วนมีเกิด ... สงสารเด็กเหล่านี้บ้างไหม ที่เป็นคนไทยแต่ไม่มีโรงเรียนเรียน

(พระครูโสภณพัฒนภิรม, สัมภาษณ์)

ส่วนวัดโบสถ์วรดิตถ์ ท่านรองเจ้าอาวาสวัดกล่าวถึงกฎระเบียบที่รัฐประกาศออกมาใช้ในปัจจุบัน เรื่องข้อกำหนด ตัวชี้วัด มาตรฐาน ของรัฐว่าด้วยสถานสงเคราะห์สถานรับดูแลเด็ก ฯลฯ กลายเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งสำหรับวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่รับอุปการะเด็กกำพร้ายากจน อนาถา ท่านกล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

ทาง พ.ม. (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) หรือหน่วยงานราชการเคยเข้ามาช่วยไหม พ.ม. เคยเข้ามาดู แต่ไม่ได้ช่วยนะ มาดูแล้วบอกว่า “ไม่ได้มาตรฐานสถานรับเลี้ยงหรือดูแลเด็ก” อาตมาก็ออกไปว่าการจะทำให้ได้มาตรฐานนั้นใช้ว่ามีเงินอย่างเดียวแล้วจะทำได้ ต้องใช้ทั้ง “ระบบ” (แก้ทั้งระบบ) ตามกฎหมาย พ.ม. ใหม่ นั้น ถ้ามีที่เลี้ยงเด็กเกิน ๖ คน ต้องมี คนดูแล ตำรวจ ครู พยาบาล นักจิตวิทยา นิติกร ให้ครบ ๖ ด้าน (กฎหมาย) ที่ออกมาก็เพื่อป้องกันการทารุณเด็ก เช่น บ้านราชวิถี ... กฎหมายเขา

ต้องการให้สถานเลี้ยงเด็กของรัฐมีมาตรฐานมากขึ้น แต่ทางวัดก็เลยโดนลูกหลงไปด้วย (พระครูสมุห์เดือน ปุณฺณจาโร, สัมภาษณ์)

ในด้านความสัมพันธ์กับองค์กรเอกชน วัดพระบาทน้ำพุและเสถียรธรรมสถานมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่วนวัดอื่นๆ ทำงานในระดับชาติ วัดสวนแก้วแทบไม่มีปัญหากับภาครัฐและภาคเอกชน ขณะนี้วัดทุ่งเหียงได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายสงฆ์ “พระสังฆราชของคณะปัจจุบันทรงสนับสนุนด้วยการให้งบประมาณมา ๓ ล้านบาทบาทไปทำงาน” (พระครูโสภณพัฒนภิรม, สัมภาษณ์) และจากองค์กรเอกชนทั่วไป และหน่วยงาน NGO ก็เข้ามาบริจาคมากขึ้น สำหรับวัดกลางหลังจากมอโรโรงพยาบาลบางปลาม้าให้ราชการไปแล้ว ภาครัฐได้เข้ามาดูแลด้านงบประมาณ แพทย์และพยาบาล แต่พระวิมลภาวนานุสิฐ วิ. ยังให้การอุปถัมภ์โรงพยาบาลและมีมูลนิธิสำหรับพระสงฆ์สามเณรและผู้ยากไร้ไว้ใช้จ่ายยามเจ็บป่วย ส่วนวัดโสมนัสวรดิษฐ์ทำงานในลักษณะการช่วยเหลือตนเองเป็นหลัก ความสัมพันธ์กับองค์กรเอกชนอื่นอาจมีน้อยกว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ ที่ทำงานประเภทเดียวกัน

๔.๕ ทศนคติของประชาชน

ปัญหาเรื่องทัศนคติของบุคคลทั่วไปต่อการทำงาน สังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์และวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาอาจเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดอีกปัญหาหนึ่งเนื่องจากประชาชนมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัดมากกว่าหน่วยงานอื่น ถ้าประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจหรือมีทัศนคติในทางลบกับการทำงานด้านนี้ ก็อาจนำไปสู่ความเสื่อมศรัทธาต่อวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาได้ ปัญหาด้านทัศนคติทางลบของประชาชนทั่วไปเท่าที่วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาพบมักเป็นปัญหาจากความไม่เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งแยกได้เป็นสอง

ระดับ คือคำสอนสำหรับฆราวาสกับคำสอนทางธรรมสำหรับภิกษุสงฆ์ ประชาชนส่วนใหญ่มองพระสงฆ์ในเชิงอุดมคติที่มุ่งแสวงหาความหลุดพ้นมากกว่าการเป็นพระสงฆ์ที่ยังใช้ชีวิตอยู่ในสังคม ดังนั้นจึงมักเห็นว่าการที่พระสงฆ์มายุ่งเกี่ยวกับงานสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นงานทางโลกน่าจะขัดกับพระวินัยหรือไม่ใช่ กิจของสงฆ์ หมายถึงภิกษุสงฆ์ไม่ปฏิบัติหน้าที่ที่สงฆ์พึงกระทำ คืองานด้านพระศาสนา

พระครูโสภณพัฒนภิรม เจ้าอาวาสวัดทุ่งเหียงให้สัมภาษณ์ว่า ท่านได้ปฏิบัติธรรม และทำงานด้านพระศาสนามาแล้วก่อนจะมาทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ ระหว่างรุดงค์นั้นเองท่านได้เห็นคนลำบากยากจนมากจึงต้องการช่วยคนยากจนเหล่านั้น

งานที่ทํามันก็ไม่ใช่กิจโดยตรงของสงฆ์หรอก แต่พระพุทธเจ้าให้พระไปสงเคราะห์ประชาชน สังคม และศาสนาด้วย ดังนั้นก็ถือว่าพระทำได้ เพราะพระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสให้พระสงเคราะห์แต่ศาสนาอย่างเดียว

ผลสำเร็จของเด็กที่นี่ มีพระจบ ป.ตรี ๑๙ รูป และจบ ป.โท จากอินเดีย ๑๐ รูป มีเด็กกลับไปทำงานที่บ้านเกิด เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ชาวบ้านก็เริ่มเข้าใจแล้ว มีการเอาข้าว ฯลฯ มาให้ทางวัดบ้างแล้ว

(พระครูโสภณพัฒนภิรม, สัมภาษณ์)

พระอุดมประชาทรกล่าวถึงความเข้าใจของคนทั่วไปซึ่งไม่ใช่เฉพาะคนไทยเท่านั้นว่าอาจมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไม่ตรงกับเจตนารมณ์ที่วัดทำอยู่ ดังนี้

มีสื่อต่างชาติ เช่น Times เอาไปโจมตีการทำงานของวัดพระบาทน้ำพุ โดยนำ Standard ของตะวันตกมาจับซึ่งพอไม่ได้มาตรฐานของเขา ก็กลายเป็นเราเลย ซึ่งถ้าถามคนที่อยู่เขา Happy ก็ O.K. แล้ว

การทำพิพิธภัณฑ์ชีวิต (Life Museum) ของทางวัด (วัดนำร่างของผู้เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์มาจัดแสดง) ถูกฝรั่งมองว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ที่จริงตามแนวพุทธ มีหลักมรณานุสติ หมั่นพิจารณาถึงความตาย แต่เขามองเลยไปถึงว่าวัดเอาผู้ป่วยมาหากิน (พระอุดมประชาทร, สัมภาษณ์)

๕. การแก้ปัญหาของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา

การดำเนินงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแยกออกเป็น ๔ ด้าน ดังนี้

๕.๑ ด้านเงินทุน

เนื่องจากรายได้หลักของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาจากการทอดกฐิน ผ้าป่า และเงินบริจาคตามศรัทธา (ยกเว้นวัดที่มีรายได้จากทรัพย์สินของวัด) ในฐานะวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา วิธีการระดมทุนทำได้ไม่เท่ากับองค์กรเอกชนทั่วไป เนื่องด้วยข้อจำกัดทางจารีตประเพณีและกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม ปัญหาค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการดำเนินงานเป็นปัญหาที่วัดส่วนมากประสบ ทั้งนี้เพราะบางครั้งคนบริจาคมิได้ต้องการให้เอาไปใช้เพื่อกิจการอื่นเช่นสร้างโรงเรียน หรือที่พักอาศัยของเด็กกำพร้า แต่ต้องการให้วัดเอาไปใช้ในกิจการทางศาสนามากกว่าปัญหานี้จึงแก้ได้ยาก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับปัญหาอื่นๆ ด้วย เช่น ทศนคติของประชาชนต่อการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา และขาดการประชาสัมพันธ์ ทำให้คนภายนอกไม่รู้จักรวัดและไม่ทราบความจำเป็นของวัด

การแก้ปัญหาของวัดสวนแก้ว ใช้วิธีสร้างอาชีพให้คน ทำให้พวกเขาสามารถช่วยตัวเองได้เมื่อออกจากวัดไป วัดก็จะลดภาระการเลี้ยงดูลง หรือหารายได้เข้าวัดจากการ

ขายผลิตผลการเกษตรที่ปลูกในวัด โครงการสหกรณ์คนจน แต่ที่ได้ผลมากที่สุดคือโครงการสะพานบุญจากผู้เหลือเจือจานผู้ขาด พระราชธรรมนิเทศกล่าวว่า

วัดสวนแก้วมีรายได้จากการซ่อมแซม “ขยะ” (ของที่คนเอามาบริจาค) และนำไปขายในราคาถูก มีรายได้เข้าวัดจำนวนมาก ปีที่แล้วทำรายได้ให้วัดถึง ๙๒ ล้านบาท และเป็นรายได้หลักของวัดเลยทีเดียว ที่นี้ไม่ค่อยมีการทอดกฐินตามแนวสวนโมกข์ ส่วนเงินบริจาคมิมีบ้างแต่ไม่มากนัก

(พระราชธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์)

๕.๒ การใช้ประโยชน์จากสื่อต่างๆ

วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์มักดำเนินงานตามลำพัง คนรู้จักในวงจำกัด การใช้ประโยชน์จากสื่อต่างๆ เพื่อเผยแพร่ความคิดและกิจกรรมยังไม่มากนัก ถึงแม้ว่าขณะนี้แต่ละวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาจะมีเว็บไซต์ของตนเอง ซึ่งก็ทำให้คนภายนอกรู้จักงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนามากขึ้น แต่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลจากเว็บไซต์ได้ วัดสวนแก้ว วัดพระบาทน้ำพุ และเสถียรธรรมสถานเป็นตัวอย่างของการใช้ประโยชน์จากสื่อในหลากหลายรูปแบบ^๓ ทั้งเว็บไซต์ รายการวิทยุ ซีดี วารสาร และสิ่งพิมพ์อื่นๆ ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา ทำให้การทำงานเผยแพร่ออกไปภายนอกทั้งยังจะเป็นช่องทางที่จะได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก และสร้างความเข้าใจกับประชาชนทั่วไป

^๓ โปรดดูเพิ่มเติมใน Pratoom P. Angurarohita, *Soka Gakkai in Thailand: A Sociological Study of Its Emergence, World View, Recruitment Process, and Growth*, Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania, 1993, pp. 181-215.

นอกจากการเผยแพร่ทางเว็บไซต์ของวัดและวารสารกัลยาโณแล้ว พระราชธรรมนิเทศเน้นการเผยแพร่การดำเนินงานของวัด ๔ ด้าน ด้านแรกด้วยการแจกซีดีตอนแสดงพระธรรมเทศนา และทุกวันท่านจะออกไปบิณฑบาต ๓ ตลาด และการเผยแพร่งานของวัดผ่านโครงการด้านเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม มีคนเข้ามาทำงานที่วัดในโครงการเหล่านี้จำนวนมาก ท่านสรุปว่า “ด้วย ๔ ด้านนี้ทำให้เข้าถึงคนได้ง่ายและคนหันมาทำบุญกับวัดมากขึ้น”

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุดมีความเห็นว่าสื่อมีอิทธิพลต่อคนในสังคมมาก เพราะอิทธิพลของสื่อจะทำให้การทำงานที่ยากกลายเป็นเรื่องที่ยง่ายขึ้น

ด้วยเหตุนี้ในการทำงานระยะหลัง หลังจากบวชมา ๒๐ ปีแล้ว เราจึงเริ่มทำงานโดยผ่านสื่อ เรามีสื่อนิตยสาร ‘สารวิภา’ มีรายการวิทยุ ‘สารวิภา ...’ ‘คุยกันเหมือนเป็นเพื่อนทุกข์’ มีรายการโทรทัศน์ ‘นี่แหละ ... ชีวิต’ มีสื่ออิเล็กทรอนิกส์ คือ เว็บไซต์ ‘www.sansanee.org’ แล้ว ก็ยังผลิตสื่อในรูปแบบของซีดี ดีวีดี และเทปเพลงธรรมะทั้งหมดนี้ก็เพื่อใช้สื่อให้เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติให้มากที่สุด เพราะศักยภาพที่แท้จริงของสื่อควรจะทำให้ผู้คนในสังคมฉลาดขึ้น เห็นแก่ตัวน้อยลง และทำประโยชน์มากขึ้น

(แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด, สัมภาษณ์)

๕.๓ การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชน

การสร้างความสัมพันธ์กับสังคมชุมชนในทุกระดับเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา เพราะจะทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น วัดพระบาทน้ำพุและเสถียรธรรมสถานเป็นตัวอย่างของความพยายามที่จะทำงานร่วมมือกับทุกภาคส่วน

พระอุดมประชาทรกล่าวถึงการเตรียมชุมชนให้พร้อมว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ดังนั้นงานของท่านจึงเริ่มจากการจัดสัมมนาพระสงฆ์และหัวหน้าส่วนราชการจำนวน ๒๐๐ กว่าคนในจังหวัดลพบุรี โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากกรุงเทพมหานครไปให้ความรู้ โครงการธรรมรักษิณิเวศน์เริ่มต้นขึ้นด้วยจำนวนผู้ป่วย ๘ คนพร้อมกับปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาการต่อต้านจากชุมชนรอบวัด กว่าจะได้รับการยอมรับจากทุกภาคส่วนก็ต้องใช้เวลาและความอดทนมาโดยตลอด จนกระทั่งเกิด “โครงการเมตตาธรรม คำจุนโลก” ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องโดยมีคณะสงฆ์จังหวัดลพบุรีเป็นผู้รับผิดชอบ และใช้วัดพระบาทน้ำพุเป็นที่ตั้งโครงการ

ในด้านการปรับทัศนคติของประชาชนและสังคมต่อพระสงฆ์ที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ พระอุดมประชาทรกล่าวว่าควรมีการให้ความรู้แก่ประชาชนทำให้เกิดความรู้ตระหนักว่าพระสงฆ์ยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและชุมชนการทำงานเพื่อสังคมเป็นสิ่งที่แสดงออกซึ่งความเมตตาต่อสังคมและชุมชน ท่านกล่าวว่า

อย่ามองวัดเป็นผู้วิเศษจนเกินไป เราเป็นคนธรรมดา ท่านอลงกตก็คือคนธรรมดา ต้องดูแลในทุกๆ ด้าน (ของวัด) อาทิ กิจกรรมกีฬา นันทนาการ เหมือนปกติชน เปรียบเช่นคนทั่วไป ... “เมตตาธรรม คำจุนโลก” ศรัทธาของผู้คน ถ้า (ท่านอลงกต) ไม่มีเมตตา คนก็คงไม่มาศรัทธา

(พระอุดมประชาทร, สัมภาษณ์)

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ได้กล่าวว่าความร่วมมือกับชุมชนภายนอกมีความสำคัญต่อการทำงานของเสถียรธรรมสถานเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าชุมชนภายนอกก็คือเกราะป้องกันภัยที่เป็นคน การได้รับความสนับสนุนและความร่วมมือจากชุมชนภายนอกก็เท่ากับได้คนมาช่วยดูแลความปลอดภัยให้แก่เสถียรธรรมสถาน

การได้มีโอกาสทำงานกับชาวบ้านแถวนี้ถือว่าเป็นการเริ่มต้นสร้างชุมชนด้วยกัน ถ้าชาวบ้านแถวนี้ทำงานกับเรา อยู่กับเราอย่าง เห็นว่าเราเป็นสมาชิกของชุมชนของเขา ก็ถือว่าเราได้รู้ตัวเป็นคน หมายความว่าได้บุคคลที่ดูแลความปลอดภัยให้กับเราด้วย

(แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต, มปป.: ๒๕)

ในด้านความสัมพันธ์กับภาครัฐนั้น พระครูสมุห์เดือน บุญญาโร รองเจ้าอาวาสวัดโบสถ์วรดิตถ์มีความเห็นว่ามี ใช้การสร้างความสัมพันธ์ในด้านการสนับสนุนทางการเงิน หรืองบประมาณเพียงด้านเดียว แต่เป็นความสัมพันธ์เชิง กฎระเบียบด้วย การแก้ปัญหาของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนากับภาครัฐด้านกฎระเบียบทำได้ยาก เนื่องจากตามกฎของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ว่าด้วยสถานรับเลี้ยงเด็กหรือดูแลเด็กกำหนดไว้เป็นมาตรฐานทั่วไปครอบคลุมทุกแห่งที่ดำเนินงานด้านนี้ ถ้าที่ใดปฏิบัติตามไม่ได้ก็ต้องปิดกิจการ พระครูสมุห์เดือน บุญญาโร เสนอความเห็นที่เป็นทางออกสำหรับภาครัฐในการบังคับใช้กฎระเบียบดังกล่าวกับวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสงเคราะห์เด็ก ดังต่อไปนี้

ตามกฎหมาย พ.ม. ใหม่ นั้น ถ้ามีที่เลี้ยงเด็กเกิน ๖ คน ต้องมี คนดูแล ตำรวจ ครู พยาบาล นักจิตวิทยา นิติกร ให้ครบ ๖ ด้าน (กฎหมาย) ที่ออกมา ก็เพื่อป้องกันการทารุณเด็ก ... ถ้าจะว่ากันตามกฎหมายจริงๆ แล้วนั้น วัดทุกวัดก็มีเด็กเกิน ๖ คนทั้งนั้นแหละ เท่ากับว่าวัดก็จะมีเด็กวัดไม่ได้เลย สำหรับวัดบ้านนอก ให้มีสหวิชาชีพ ๖ คนนี้ประจำจังหวัด แต่ละจังหวัดไว้เลย แล้วเวียนกันดูแล ทางวัดก็ไม่ต้องรับภาระมาก

(พระครูสมุห์เดือน บุญญาโร, สัมภาษณ์)

๕.๔ การอบรมสั่งสอนธรรม

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนามีความเห็นคล้ายกันว่าการแก้ปัญหาของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่น่าจะเป็นทางออกที่ดี คือการอบรมสั่งสอนธรรม เป็นการให้อามิสทานไปพร้อมกับการให้ธรรมทาน เพราะจะช่วยให้ประชาชนและสังคมเกิดความรู้ความเข้าใจและการรู้ตระหนักในเรื่องต่างๆ ตัวอย่าง เช่น ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักอทิปปัจจยตา ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานในการอธิบายโลกและชีวิต ความรับผิดชอบของบุคคลต่อสังคมและชุมชน การให้และการสละ พระสงฆ์ต้องหากลวิธีในการสั่งสอนธรรม การอบรมสั่งสอนธรรมจำเป็นต้องขยายวงออกไปนอกวัด เพราะคนที่มาวัดด้วยใจศรัทธาไม่ใช่ผู้ก่อปัญหาทางสังคม จากข้อมูลปฐมภูมิ แสดงให้เห็นการแก้ปัญหาของท่านเจ้าอาวาสวัดและแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุตโดยการอบรมสั่งสอนธรรมแก่ประชาชนด้วยวิธีการต่างๆ เป็นประจำทั้งในวัดและนอกวัดทั้งนี้แล้วแต่โอกาสจะอำนวย ตัวอย่างเช่น ทางราชการได้ส่งกลุ่มเด็กวัยรุ่นที่ก่อเหตุทะเลาะกันมาที่วัดสวนแก้วเพื่อรับการอบรมธรรมะจากพระราชธรรมนิเทศอธิบายว่า

การเทศน์สั่งสอนก็ต้องดูเป็นกรณีไป

สำหรับเด็กกลุ่มนี้ ได้เทศน์สอนว่า

สุขหาทรัพย์ ไม่ใช่สุขหาเรื่อง

สุขใช้ทรัพย์ ไม่ใช่สุขก่อหนี้

จะเกิดอะไรขึ้น ต้องไม่ใช่เราที่เป็น

ต้นเหตุ

(พระราชธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์)

เมื่อพิจารณาการทำงานของพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาในงานสังคมสงเคราะห์ ในภาพรวมจะเห็นว่าพระสงฆ์ทุกรูปเริ่มการทำงานด้านศาสนศึกษาและปฏิบัติธรรมมาก่อนทั้งสิ้น พระอุดมประชาทรและพระครูโสภณพัฒนภิรมย์ต่างก็เคยออกธุดงค์ไปปฏิบัติธรรม ณ จังหวัดต่างๆ หลายปี พระวิมลภาวนานุสิฐ วิ. เป็นครูสอนนักธรรมและสอนพระอภิธรรมตั้งแต่ยังมีได้เป็นเจ้าอาวาส

วัดกลาง พระครูวุฒิธรรมาทรเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม และแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนในจังหวัดใกล้เคียง พระราชธรรมนิเทศเคยจำพรรษาและปฏิบัติธรรมที่สวนโมกขพลารามมาก่อน แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุตบวชและปฏิบัติธรรมอยู่ที่วัดศิริพงษ์ธรรมนิมิตเป็นเวลา ๗ ปีก่อนจะมาดำเนินงานสร้างเสถียรธรรมสถาน ท่านเจ้าอาวาสวัดเหล่านี้และแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุตก็ยังคงปฏิบัติธรรมและทำงานด้านอบรมสั่งสอนธรรมะควบคู่ไปกับการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์

ปัญหาและอุปสรรคที่วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาเผชิญมักเป็นเรื่องของทัศนคติของประชาชน ต่องานด้านสังคมสงเคราะห์ การแก้ปัญหานี้อาจใช้เวลาอยู่บ้าง แต่เมื่อประชาชนเห็นผลงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา ทัศนคติก็เริ่มเปลี่ยนไปในทางบวกมากขึ้น

ปัญหาที่แก้ได้ยากขณะนี้มาจากกฎระเบียบของรัฐ ซึ่งกำหนดไว้เป็นมาตรฐานทั่วไปสำหรับงานสังคมสงเคราะห์ แต่กลายเป็นอุปสรรคสำหรับการทำงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาหรือองค์กรเอกชนหรือหน่วยงานขนาดเล็กที่มีแต่ความตั้งใจทำงานสงเคราะห์ประชาชน แต่ขาดการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาบางแห่งไม่สามารถทำตามข้อกำหนดตัวชี้วัด และมาตรฐานที่รัฐกำหนดไว้ได้ เรื่องนี้รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่กำกับดูแลต้องพิจารณาปรับหรือประยุกต์การใช้กฎระเบียบเหล่านั้นว่าสมควรทำอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับสถานการณ์ของสังคมไทย โดยเฉพาะชุมชนที่ห่างไกล ความเจริญซึ่งกลไกของรัฐยังเข้าไปไม่ถึง

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้าไปมีส่วนร่วมและสามารถช่วยเหลือชุมชนด้านสังคมสงเคราะห์ได้ แต่ในทางปฏิบัติ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งระดับ อบจ. อบต. และสภาองค์กรชุมชน ยังไม่มีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมมากนัก ทั้งนี้

อาจเป็นไปได้ว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์มานานก่อนการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และอีกประการหนึ่งอาจเป็นข้อจำกัดด้านกฎระเบียบและข้อบังคับขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่กลายเป็นอุปสรรคสำหรับวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา ในการขอความร่วมมือหรือขอความช่วยเหลือ ตัวอย่างเช่น ในระเบียบว่าด้วยรายจ่ายของ อบต. แม้ว่า อบต. จะสามารถให้ความช่วยเหลือสนับสนุนหน่วยงานอื่นได้ แต่หน่วยงานที่ต้องการความช่วยเหลือต้องเสนอโครงการที่ชัดเจนมายัง อบต. เพื่อพิจารณาตามระยะเวลาที่กำหนดในงบประมาณประจำปี ดังนั้นในทางปฏิบัติจึงอาจเป็นไปได้ว่า ถ้าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาได้ทำตามต้องการขอความช่วยเหลือด้านทุนอุดหนุนการทำงานก็จำเป็นต้องเสนอโครงการต่างๆ ให้ อบต. พิจารณาในแต่ละปีงบประมาณ ซึ่งก็ไม่ได้มีการรับประกันว่าโครงการเหล่านั้นจะได้รับอนุมัติจาก อบต. ที่วัดตั้งอยู่หรือไม่ หรือว่าอยู่ในทิศทางเดียวกันกับพันธกิจของ อบต. หรือไม่

๖. ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์

อย่างไรก็ตามก็มีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ เกี่ยวกับเรื่องนี้มีทั้งฝ่ายที่วิจารณ์ว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาไม่ควรทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ และฝ่ายสนับสนุนเห็นว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาควรทำงานด้านนี้เพิ่มขึ้น ถ้ามีศักยภาพเพียงพอ เหตุผลของทั้งสองฝ่ายได้มาจากวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์โดยตรงและนักวิชาการรวมทั้งบุคคลทั่วไปที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิ ส่วนข้อมูลทุติยภูมิใช้เป็นส่วนประกอบเท่านั้น ในหัวข้อนี้จะได้แยกการโต้แย้งออกเป็น ๒ ฝ่าย ได้แก่ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยและฝ่ายที่สนับสนุน และในบทสรุปเป็นข้อสังเกตของผู้วิจัยเกี่ยวกับเหตุผลของทั้งสองฝ่าย

๖.๑ ข้อวิจารณ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์

ข้อวิจารณ์ของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่มาจากประชาชนทั่วไป มาจากพระสงฆ์บ้างไม่มากนัก สำหรับนักวิชาการที่มีความรู้ในพระพุทธศาสนาเพียงแต่ตั้งข้อสังเกตว่างานบางประเภทมีข้อห้ามไว้ว่าผู้บิณฑบาตไม่ควรทำ (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหา นิเทศ ๒๙/๑๖๒/๔๕๗) เหตุผลหลักของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยมีดังนี้

๖.๑.๑ งานสังคมสงเคราะห์ไม่ใช่กิจของสงฆ์

ข้อวิจารณ์ที่วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ได้รับฟังมาตั้งแต่เริ่มต้นดำเนินงานคือ “งานสังคมสงเคราะห์ไม่ใช่กิจของสงฆ์” สิ่งแรกที่ต้องพิจารณาคือกิจของสงฆ์ที่ว่่านั้นตามความเข้าใจของผู้วิจารณ์คืออะไรและมีขอบเขตในทางปฏิบัติมากน้อยเพียงไร

คนส่วนใหญ่เข้าใจว่ากิจของสงฆ์ที่สำคัญที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมและการให้ธรรมทาน ได้แก่ การอบรมสั่งสอนธรรม เทศนา เผยแผ่ธรรม ประกอบพิธีกรรม เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ภิกษุสงฆ์เป็นนือนาบุญของชาวบ้าน เหล่านี้เป็นหน้าที่ที่ภิกษุสงฆ์พึงปฏิบัติ ดังนั้นขอบเขตของการปฏิบัติตามหน้าที่เหล่านั้นจึงมักจำกัดอยู่ในวัด ยกเว้นเมื่อได้รับกิจนิมนต์ออกไปข้างนอก

เกี่ยวกับข้อวิจารณ์นี้พระวิมลภาวนานุสิฐ วิ. เจ้าอาวาสวัดกลางเล่าว่าเวลาที่ท่านทำงานสร้างโรงพยาบาลเพื่อสงเคราะห์คนเจ็บป่วย และมีปัญหาเกี่ยวกับทางจังหวัดเรื่องการเปิดใช้เป็นการ ทำให้ต้องหาคนรู้จักข้างในช่วยจัดการให้ มักจะมีคนพูดว่า “พระสงฆ์ ทำไมต้องมาเกี่ยวกับเรื่องแบบนี้ พระยุ่งกับการเมือง” การเมืองในที่นี้ หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมด เป็นเรื่องทางโลกเป็นเรื่องของชาวบ้าน ไม่ใช่เรื่องที่ภิกษุสงฆ์จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ (พระวิมลภาวนานุสิฐ วิ.,

สัมภาษณ์) ส่วนพระอุดมประชาทร กล่าวถึงตอนที่เริ่มดำเนินการรับผู้ป่วยเอดส์เข้ามาที่วัดว่า “พระสงฆ์ด้วยกันก็มีเขียนมาว่า ท่านเป็นพระทำไมไม่อยู่ส่วนพระ ไปยุ่งอะไรกับทางโลกคนชั่วคนเลวอะไรอย่างนี้” (พระอุดมประชาทร, สัมภาษณ์) จะเห็นว่าฝ่ายไม่เห็นด้วยเสนอเป็นนัยว่าการให้ธรรมเท่านั้นเป็นหน้าที่เพียงประการเดียวของภิกษุสงฆ์

ข้อวิจารณ์ที่ตามมาจากความเข้าใจเรื่อง “กิจของสงฆ์” ว่าเป็นเพียงการทำหน้าที่ทางธรรมเท่านั้น คือเรื่อง การฝึกสติหรือฝึกพระวินัย ฝ่ายคัดค้านเห็นว่าการทำงานที่พระสงฆ์เข้าไปทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นเรื่องทางโลกเป็นสิ่งที่ขัดกับศีลหรือพระวินัยสงฆ์ เพราะอยู่ในฐานะบรรพชิต การประพฤติธรรมจะเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับชาวบ้าน แต่การเข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านอาจทำให้ศีลต่างพร้อย การทำงานสังคมสงเคราะห์บางเรื่อง เช่นการเข้าไปดูแลผู้ป่วยโรคเอดส์ที่เป็นสตรี เป็นสิ่งที่ภิกษุสงฆ์ไม่พึงกระทำ

๖.๑.๒ ภิกษุสงฆ์เข้าไปก้าวก่ายงานของรัฐ

ประชาชนทั่วไปคิดว่ารัฐมีหน้าที่โดยตรงในการจัดสวัสดิการด้านสังคมสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน เช่น การรักษาพยาบาล การอุปถัมภ์เด็กกำพร้าหรือเด็กจรจัด การจัดการศึกษา การดูแลผู้สูงอายุอยู่แล้ว การทำงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ของภิกษุสงฆ์เป็นการเข้าไปก้าวก่ายงานของภาครัฐ และเป็นการทำงานที่ซ้ำซ้อนกัน ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่ง กล่าวว่า

ทั้งโรงเรียน โรงพยาบาลของรัฐก็มีอยู่ตั้งมากมาย รัฐบาลมีหน้าที่ต้องทำเรื่องพวกนี้อยู่แล้ว ทำไมพระจะต้องเข้าไปทำให้มันซ้ำซ้อนกับรัฐบาล ... เขา (รัฐบาล) มึงบ่ทำ ถ้าไม่พอปีนี้ ปีหน้าก็มีอีก บ้านบางแคก็มี บ้านเมตตาที่มี

พระราชธรรมนิเทศ เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “อาตมาก็เคยโดนชาวบ้านกล่าวหาว่า

อาตมาไปแย่งงานของกรมประมงสงเคราะห์ทำ สำหรับอาตมาว่าไม่ใช่แย่งงานเขาทำ แต่เป็นการร่วมมือกันทำ” (พระราชธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์)

๖.๑.๓ องค์กรเอกชนเหมาะสมกว่าวัดในการทำงานสังคมสงเคราะห์

เหตุผลหลักสำหรับความคิดว่าองค์กรเอกชนมีความเหมาะสมกว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ประการแรก สืบเนื่องมาจากความเชื่อว่าวัดเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ใช่ที่สำหรับจัดกิจกรรมทางโลก งานสังคมสงเคราะห์ที่วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาจัดภายในวัด เช่น การใช้วัดเป็นสถานรักษาพยาบาลผู้ป่วย หรือใช้เป็นสถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้าจึงไม่เหมาะสม ทำให้เสียภาพลักษณ์ของวัดในฐานะเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ขณะที่องค์กรเอกชนหลายแห่งดำเนินการด้านนี้อยู่แล้ว โดยมีสถานที่ของตนเองสำหรับดำเนินการได้อย่างเหมาะสมตามหลักเกณฑ์ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เช่น สถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้าของมูลนิธิพิริยานุเคราะห์ มูลนิธิสงเคราะห์เด็ก พิทยา เป็นต้น

นอกจากปัญหาเรื่องสถานที่แล้ว ในด้านการระดมทุนสำหรับดำเนินการ องค์กรเอกชนมีศักยภาพในการหาทุนเพื่อนำมาดำเนินการได้มากกว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา เช่นมูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ. ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีเครือข่ายการทำงานระหว่างประเทศ ส่วนวัดมีข้อจำกัดทางจารีตประเพณีและกฎหมายเถรสมาคมในการหารายได้เข้าวัด โดยปกติรายได้หลักของวัดมาจากการทอดกฐิน ผ้าป่า และเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาเท่านั้น ยกเว้นวัดที่มีรายได้จากทรัพย์สินของวัด

บุคลากรที่ช่วยงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ไม่ได้รับค่าตอบแทนจากวัด แต่เต็มใจมาช่วยงานเท่าที่เวลาและโอกาสจะอำนวย ดังนั้น บางครั้ง

งานจึงขาดความต่อเนื่อง ในขณะที่องค์กรเอกชนมีทั้งผู้ทำงานประจำได้รับค่าตอบแทนและอาสาสมัครมาช่วยงาน การทำงานขององค์กรเอกชนจึงต่อเนื่อง เป็นระบบ และมีความพร้อมมากกว่า เช่น มูลนิธิเด็ก (Foundation for Children) ซึ่งมีศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมูลนิธิ

๖.๑.๔ การแสวงหาผลประโยชน์ของวัดจากงานสังคมสงเคราะห์

เนื่องจากวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ถูกสังคมเพ่งเล็งในด้านที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับงานทางโลก ซึ่งจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการด้านเงินทุนหรือผลประโยชน์ที่จะนำไปใช้ในการสงเคราะห์สังคม และผู้ดูแลเรื่องนี้คือพระสงฆ์ ดังนั้นพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาจึงมีความเสี่ยงต่อการถูกตั้งข้อสงสัยในความไม่โปร่งใสทางการเงินและการบริหารจัดการ

นอกจากนั้น พระสงฆ์ที่รับผิดชอบอาจถูกกล่าวหาว่าใช้โครงการสังคมสงเคราะห์บังหน้าเพื่อแสวงหาผลประโยชน์เข้าตนเองหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น นักข่าวต่างประเทศเคยเขียนลงใน *Times* เกี่ยวกับพระอุดมประชาทเจ้าอาวาสวัดพระบาทน้ำพุว่าการทำพิพิธภัณฑ์ชีวิต (Life Museum) ของวัดเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน และวัดเอาผู้ป่วยมาหากิน เป็นต้น

๖.๒ ข้อเสนอสนับสนุนวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาทำงานสังคมสงเคราะห์

เหตุผลที่สนับสนุนให้พระวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาทำงานสงเคราะห์สังคมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ด้านต่างๆ มาจากฝ่ายพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานด้านนี้โดยตรง และมาจากนักวิชาการและบุคคลทั่วไป ดังต่อไปนี้

๖.๒.๑ การให้เหตุผลสนับสนุนของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา

พระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๖ แห่ง ให้เหตุผลสนับสนุนการทำงานสังคมสงเคราะห์ดังนี้

๑. ทำงานตามหลักเมตตาธรรม

เหตุผลสำคัญที่สุดของพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่เก็บข้อมูลทุกแห่งเสนอคือหลักเมตตาธรรม ซึ่งหมายถึงหลักพรหมวิหาร ๔

พระอุดมประชากร เจ้าอาวาสวัดพระบาทน้ำพุให้สัมภาษณ์ว่า “บพบาทหนึ่งของพระ คือเป็นนักสังคมสงเคราะห์ พระมีหน้าที่บำบัดทุกข์ให้กับสัตว์โลกตามหลักเมตตาธรรม” จะเห็นได้จากหลักการของวัดพระบาทน้ำพุที่ว่า “เมตตาธรรม คำจุนโลก” หลักการนี้เป็นหลักธรรมเบื้องต้นสำหรับการทำงานสังคมสงเคราะห์ พระอุดมประชากร กล่าวว่า

จดหมายมาเยอะ พวกที่ติดเชื้อมีเขียนมาให้กำลังใจ พระสงฆ์ด้วยกันก็มีเขียนมาว่า ท่านเป็นพระทำไมไม่อยู่ส่วนพระ ไปยุ่งอะไรกับทางโลกคนชั่วคนเลวอะไรอย่างนี้

แต่มีปมหนึ่งที่ทำให้คนมองคลาดเคลื่อนคือคำว่า “โรคเอดส์ เป็นแล้วตายแน่” ทำให้คนมองว่าจะทำให้ศาสนาหมัวหมอง ทั้งๆ ที่ศาสนาเราก็นสอนเรื่องอภัยทาน เพราะฉะนั้นคนที่ต่อให้เป็นเอดส์ สำนอนก็จริง แต่เราก็ต้องให้อภัยเขา

(พระอุดมประชากร, สัมภาษณ์)

พระครูสมุห์เดือน ปุณญจาโร รองเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวรดิษฐ์ กล่าวว่า

หมา แมว ปล่อยวัด วัดยังเลี้ยง แล้วคนละจะไม่เลี้ยงได้ไง ทุกเรื่องเริ่มจากความเมตตาหมดแหละ ทุกชีวิตมีค่าเท่ากันหมด ...

Concept เมตตา กรุณานั้นมีในเถรวาท แต่มันไม่เด่นออกมา เพราะเราไปเน้นเรื่องศีลเสียมากกว่า

(พระครูสมุห์เดือน ปุณญจาโร, สัมภาษณ์)

๒. งานสังคมสงเคราะห์เข้าข่าย “การสงเคราะห์” ในพระไตรปิฎก

นอกจากหลักเมตตาธรรมแล้ว วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาให้เหตุผลสนับสนุนการสงเคราะห์สังคมว่าการทำงานสาธารณประโยชน์ทั้งหลายเข้าได้กับหลัก “การสงเคราะห์” หรือสังคหวัตถุในพระไตรปิฎก ที่เป็นหลักการช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจของคนเข้าด้วยกัน และเป็นเครื่องประสานสังคมไว้ พระครูโสภณพัฒนภิรม เจ้าอาวาสวัดทุ่งเหียงให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการรับอุปการะและให้การศึกษาแก่เด็กชาวไทยภูเขาให้อ่านออกเขียนได้ว่า

งานที่ทำมันก็ไม่ใช่งานโดยตรงของสงฆ์หรอก แต่พระพุทธเจ้าให้พระไปสงเคราะห์ประชาชน สังคม และศาสนาด้วย ดังนั้นก็ถือว่าพระทำได้ เพราะพระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสให้พระสงเคราะห์แต่ศาสนาอย่างเดียว

(พระครูโสภณพัฒนภิรม, สัมภาษณ์)

ผู้ที่เคยได้รับการอุปการะจากวัดโสมนัสวรดิษฐ์รายหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่าสนับสนุนให้วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ต่อไป เพราะ

เป็นการช่วยเหลือให้เด็กยากจนได้เรียนหนังสือ วัดเป็นที่พึ่งของคนจน ทำให้มีเราได้จนทุกวันนี้ ปัจจุบันเป็นครูที่นี่ สอนบาลีและนักธรรม เป็นการสอนพระเท่านั้น แต่แฉ่งจิตใจที่กลับมาช่วยเพราะรู้สึกเหมือนวัดได้ “ชุบชีวิต”

๓. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาควรทำงานสงเคราะห์ประชาชนคือ เป็น

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทำให้บุคคลสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ พระราชธรรมนิเทศ เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว กล่าวถึงการสร้างโรงงานฝึกอาชีพว่าเป็นการสร้างงานให้คนที่ตกงานซึ่งวัดรับอุปการะให้สามารถพึ่งตนเองได้ในอนาคตจะได้ลดปัญหาของสังคมลงบ้าง

เพื่อความสะดวกในการบริหารงาน ช่วยสังคม ปัญหาของสังคมทุกวันนี้ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่าง ฐานะ อาชีพ ความรู้ และโอกาส ซึ่งพระสงฆ์ควรจะมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหานี้ด้วย ก็ด้วยปณิธานที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ และเผยแพร่วีถีธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อให้ประชาชนได้รู้จักการใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตและแก้ปัญหาด้วยตนเอง

(พระราชธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์)

พระครูโสภณพัฒนภิรมมีความเห็นเช่นเดียวกับพระราชธรรมนิเทศในเรื่องการทำงานสงเคราะห์สังคมว่าเป็นการส่งเสริมพัฒนามนุษย์ผู้ด้อยโอกาสให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ที่วัดทุ่งเหียงมีโครงการทรัพยากรมนุษย์ผู้ด้อยโอกาส สำหรับเด็กชาวไทยภูเขา ท่านกล่าวว่า

คนไทยเหล่านี้ทำไมพูดไทยไม่ได้ โรงเรียนก็ไม่มี สงสารเด็กเหล่านี้บ้างไหมที่เป็นคนไทยแต่ไม่มีโรงเรียนให้เรียน อาตมาทำมา ๒๒ ปี เด็กจบไป ๒,๕๐๐ กว่าคน เด็กจบปริญญา ๒๐๐ กว่าคน ... เด็กเหล่านี้เมื่อจบไปแล้วก็กลับไปพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง เช่น อำเภอขุนยวม อำเภอแม่แจ่ม อำเภอปางฮ้อย เด็กก็กลับไปเป็น อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กันเยอะ แสดงว่างานที่ได้ทำมาเริ่มเกิดผลแล้ว

(พระครูโสภณพัฒนภิรม, สัมภาษณ์)

๔. วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐ

การทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐ เนื่องจากรัฐยังไม่สามารถดำเนินการช่วยเหลือในท้องถิ่นห่างไกลได้ทุกที่ ความเจริญไม่ได้เข้าไปถึงในท้องถิ่นกันดาร พระราชธรรมนิเทศมีความเห็นว่า งานที่ทำด้านสังคมสงเคราะห์ช่วยแก้ปัญหาสังคมได้ และถ้าหลายๆ วัดช่วยกันทำ ก็จะช่วยลดภาระของรัฐลงไปได้ในระดับหนึ่ง ท่านให้สัมภาษณ์ว่า

วัดที่มีศักยภาพในการช่วยเหลือสังคมได้ ก็ทำไปก่อน ... มีคนว่าไปแย่งงานกรมประชาสงเคราะห์ (เมื่อ ๑๕ ปีก่อน) โชคดีที่วัดกับกรมทำงานด้วยกันได้ อธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ (ในขณะนั้น) ผันงบมาให้วัดสร้างโรงงานฝึกอาชีพ ... แล้วการช่วยคนให้มีกิน มีสัมนาอาชีพมันผิดตรงไหน พระต้องไม่นั่งดูตาย ... การสงเคราะห์สัตว์เริ่มแรกก็ได้ทำร่วมกับกรุงเทพมหานคร เพื่อแก้ปัญหาสุนัขจรจัด

(พระราชธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์)

๕. งานสังคมสงเคราะห์เป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์

วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาเห็นพ้องต้องกันว่าการสงเคราะห์สังคมเป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์ คือเป็นประโยชน์สำหรับตนเองและเป็นประโยชน์สำหรับผู้อื่น ไม่ก่อโทษต่อประชาชน แม้ศีลันสนีย์ เสถียรสุต แห่งเสถียรธรรมสถาน มีความเห็นว่าการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นการทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ตอนส่งพระภิกษุออกไปประกาศพระศาสนาว่าให้อนุเคราะห์คนหมู่มา นอกจากนั้นการที่มีอาสาสมัครมาช่วยทำงานยังเป็นประโยชน์

แก้ตัวอาสาศักดิ์เองด้วย ตอนหนึ่งของการสัมภาษณ์ แม่ชี
คັນสนีย์ เสถียรสุต กล่าวว่า

เราทำเพื่ออะไร ที่จริงก็เพื่อประโยชน์
สุขของมหาชน เราทำตามคำสอนของพระ-
พุทธเจ้าที่ตรัสไว้ให้อนุเคราะห์คนหมู่มาก
การทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าคือการ
สร้างธรรมทายาทต่อ ในการประเมินการ
ทำงาน เราดูสองด้าน จากตัวเอง (ภายใน)
ว่าทำแล้วตัวเองสงบเย็นและเป็นประโยชน์
หรือไม่ และดูจากภายนอก คือประโยชน์ของ
ประชาชน ... พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่รับใช้
โลก

(แม่ชีคັນสนีย์ เสถียรสุต, สัมภาษณ์)

๖.๒.๒ การให้เหตุผลสนับสนุนของนักวิชาการ และบุคคลทั่วไป

นักวิชาการและบุคคลทั่วไปให้เหตุผลสนับสนุน
การทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธ-
ศาสนา ดังนี้

๑. ทุกข์ของคนหนึ่งคนคือทุกข์ของสังคมและ ชุมชน

นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาคนหนึ่งแสดง
ความเห็นสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์วัดหรือสถาบันทาง
พระพุทธศาสนาทำงานด้านสงเคราะห์ประชาชนว่าเมื่อ
พิจารณาในภาพรวม คนในสังคมมีความสัมพันธ์กันทั้งทาง
ตรงและทางอ้อม ถ้าคนหนึ่งมีทุกข์แต่ไม่มีใครเข้าไปช่วยเหลือ
ผลเสียอาจขยายตัวออกไป และมีผลกระทบต่อกันใน
สังคมนั้นมากขึ้น

พระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธ-
ศาสนาควรทำงานช่วยเหลือสังคมในส่วนที่
ทำได้ และที่สำคัญคือการสั่งสอน อบรมคน
ให้เกิดความสำนึกตระหนักรู้ว่าทุกข์ของคน

หนึ่งคน คือทุกข์ของสังคมที่มีร่วมกัน ถ้า
คนคิดได้ว่าเขาไม่ได้อยู่คนเดียวในสังคม เมื่อ
คนหนึ่งมีทุกข์ คนอื่นก็ควรยื่นมือเข้าไปช่วย
เหลือ การช่วยเหลือคนหนึ่งคน ก็เท่ากับช่วย
เหลือสังคมไปในตัว

๒. การให้ทานเป็นบุญกุศล

คนทั่วไปเชื่อว่าพระพุทธศาสนาสอนให้คนมีเมตตา
กรุณาต่อกัน และการกระทำของวัดหรือสถาบันทาง
พระพุทธศาสนาด้านสังคมสงเคราะห์ก็เป็นการแสดงออกซึ่ง
ความเมตตากรุณาต่อสัตว์โลก เช่น พระสงฆ์รับอุปการะและ
ให้การศึกษาแก่เด็กกำพร้าก็เท่ากับเป็นการให้ทานทางโลก
ที่เป็นรูปธรรม เด็กมีที่พักอาศัย ได้รับการศึกษา ส่วนผู้ให้
ทานก็ได้บุญได้กุศล ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งให้เหตุผลว่า

พระวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา
ที่มีความสามารถก็ควรช่วยเหลือสังคม ผู้รับ
ก็ได้ประโยชน์ ผู้ให้ก็ได้ประโยชน์ การทำทาน
เป็นบุญกุศลของผู้ปฏิบัติ แม้ว่าพระสงฆ์ที่
ทำงานเพื่อสังคมอาจไม่ได้คิดถึงเรื่องบุญ
กุศลที่จะได้รับ แต่ก็เป็นผลที่เกิดตามมาเอง

๓. การทำงานสาธารณประโยชน์คือการฝึก ตนเอง

นักวิชาการท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่าสนับสนุนให้
พระสงฆ์ที่มีศักยภาพวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา
ทำงานช่วยเหลือสังคมเท่าที่จะสามารถทำได้ เพราะการ
ทำงานเพื่อสังคมเป็นการฝึกตนเองตามหลักพุทธธรรม ที่
สำคัญคือการฝึกจิตของตนเองแม้จะเป็นเพียงอาสาสมัคร
มาช่วยงานของสถาบันก็ตาม เรื่องนี้ตรงกับคำพูดของ
พระครูโสมภณพัฒนวิกรมที่กล่าวว่า “การทำงานศาสนาต้อง
เสียสละตัวเองก่อน ถ้าเราติดสุขส่วนตัว ทำไม่ได้หรอก” เช่น
เดียวกับพระอุดมประชาทรที่กล่าวว่า การรับดูแลผู้ป่วยโรค
เอดส์ ต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างยิ่ง

ประชาชนมองปัญหาตลาดเคลื่อน มี
การตัดสินใจคุณค่าของคนเป็นเอตลว่า เป็น
คนเลว ก็ต้องใช้ชั้นศีลธรรมบวกกับวิริยะ หา
ทางให้ชาวบ้านเย็นลง จนเข้าใจ จนถึงเข้า
มาช่วย จนปัจจุบันชาวบ้านช่วยหลวงพ่อกุ
ขาวให้คนเป็นเอตล ชักเสื้อผ้าให้คนเป็นเอตล
(พระอุดมประชาทร, สัมภาษณ์)

๔. วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็น ส่วนหนึ่งของสังคม

เหตุผลที่พระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา
ควรทำงานช่วยเหลือสังคมก็เนื่องจากพระสงฆ์อยู่ได้เพราะ
สังคมและชุมชน ดังนั้นก็ควรใช้เวลาส่วนหนึ่งช่วยสังคมนอก
เหนือจากการปฏิบัติธรรม แต่ในการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์
ซึ่งเป็นเรื่องทางโลก ก็ต้องไม่ละทิ้งหน้าที่เดิมของภิกษุสงฆ์
นั่นคือการสงเคราะห์ด้านจิตใจด้วยคือ พยายามทำให้สมดุ
ทั้งสองด้าน ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งกล่าวว่า

ชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับวัดอยู่
ทั้งในงานบุญ งานเทศกาล วันโกนวันพระ
ชาวบ้านก็ยังไปทำบุญใส่บาตร ช่วยเหลือวัด
ในละแวกบ้านของตนตามกำลังความสามารถ
วัดอยู่ได้ก็เพราะชาวบ้าน ดังนั้นพระก็ควร
สงเคราะห์ชาวบ้านบ้าง แต่ต้องไม่ลืมเรื่อง
ทางธรรม

๖.๒.๓ การให้เหตุผลจากหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนา

การให้เหตุผลจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา
นี้เป็นความคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้วิจัยที่พิจารณาว่าหลัก
คำสอนของพระพุทธศาสนาในภาพรวมไม่ได้ขัดแย้งกับการ
ทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา
ทั้งนี้สามารถพิจารณาได้จากหลักอทิปปัจจยตา เจตนาของ
ผู้กระทำ และผลของการกระทำ

๑. หลักอทิปปัจจยตา

ในพระพุทธศาสนา หลักที่กว้างที่สุดในการพิจารณา
ความเป็นจริงของสรรพสิ่งคือ หลักอทิปปัจจยตา (หลัก
ปฏิเสธสมุปบาท) ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ “แสดงให้เห็น
อาการที่สิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน
เป็นรูปของกระแส ขยายความหมายออกไปให้เห็นแงต่างๆ
ได้คือ สิ่งทั้งหลายมีอยู่ด้วยความสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายมีอยู่
ด้วยอาศัยปัจจัย สิ่งทั้งหลายไม่มีความคงที่อยูอย่างเดิม แม้
แต่ขณะเดียว สิ่งทั้งหลายไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง ...”
(พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖: ๘๘)

ถ้าพิจารณาปฏิเสธสมุปบาทในฐานะเป็นปัจจัยการ
ทางสังคม หมายถึงหลักปัจจัยการที่เป็นไปภายในจิตใจของ
บุคคล และที่เป็นไปในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ในมหา
นิทานสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักปัจจัยการทั้งสองด้าน
กล่าวคือเหตุจากตัวบุคคล นำไปสู่ความทุกข์ของสังคม ดังนี้

[๑๐๓] อานนท์ ด้วยเหตุดังนี้แล

เพราะอาศัยเวทนา	ตัณหาจึงมี
เพราะอาศัยตัณหา	ปรีเยสนา (การแสวงหา) จึงมี
เพราะอาศัยปรีเยสนา	ลาภะ (การได้) จึงมี
เพราะอาศัยลาภะ	วินิจฉยะ (การกำหนด) จึงมี
เพราะอาศัยวินิจฉยะ	ฉันทราคะ (ความกำหนัด ด้วยอำนาจความ พอใจ) จึงมี
เพราะอาศัยฉันทราคะ	อวิชฌานะ (ความหมกมุ่น ฝังใจ) จึงมี

เพราะอาศัยข้อโณสภาวะ ปรีคคหะ	มนุษย์ไม่ใช่เป็นผู้กำหนดสังคมหรือ
(การยึดถือ	สภาพแวดล้อมฝ่ายเดียว สังคมก็ไม่ใช่เป็นตัว
ครอบครอง) จึงมี	กำหนดมนุษย์ข้างเดียว และธรรมชาติแวดล้อม
เพราะอาศัยปรีคคหะ	ก็ไม่ใช่ตัวกำหนดมนุษย์หรือสังคมฝ่ายเดียว
มัจฉริยะ	แต่เป็นกระบวนการธรรมแห่งการอาศัยซึ่ง
(ความตระหนี่)	กันและกัน เป็นปัจจัยแก่กัน
จึงมี	
เพราะอาศัยมัจฉริยะ	อารักขะ
(ความหวงกัน)	(พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖: ๑๓๙)
จึงมี	ถ้าพิจารณาตามหลักปัจจัยการ จะเห็นว่าถ้าบุคคล
เพราะอารักขะเป็นเหตุ	มีความทุกข์ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือทางใจแม้เพียงหนึ่งคน
บาปอกุศลธรรม	ย่อมมีผลกระทบต่อบุคคลอื่นในสังคมส่วนรวม ซึ่งอาจจะเป็นได้
เป็นอเนก ย่อม	ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้น การทำงานสงเคราะห์ของ
เกิดขึ้นจากการ	พระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาย่อมมีส่วนแก้
ถือท่อนไม้ การถือ	ปัญหาให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคล หรือชุมชนได้
คัสตรา การ	
ทะเลาะ การแก่ง	
แย่ง การวิวาท	
การพูดขึ้นเสียง	
ว่า ‘มึง มึง’ การ	
พูดส่อเสียด และ	
การพูดเท็จ	
(พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	
๑๐/๑๐๓/๖๑)	

แม้ว่าหลักปัจจัยการทางสังคมในที่นี้จะเสนอไว้เพียงว่า เหตุภายใน (จิตใจ) ของบุคคลเช่นต้นเหตุนำไปเป็นลูกโซ่ ที่นำไปสู่ผลภายนอกคือความเดือดร้อนของสังคม ถ้าพิจารณาบุคคลเป็นองค์รวมในพระพุทธศาสนา กายและใจมิได้แยกออกจากกัน ดังนั้นตามหลักปัจจัยการความเป็นไปของมนุษย์ทั้งกายและใจย่อมมีผลกระทบต่อกัน สังคม ในขณะที่เดียวกันสภาพของสังคมก็มีส่วนกำหนดความเป็นไปของมนุษย์ด้วยเช่นกัน ดังคำอธิบายของพระธรรมปิฎกดังนี้

๒. เจตนาของผู้กระทำ

การพิจารณาคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สนับสนุนการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาอีกด้านหนึ่งได้แก่การพิจารณาเจตนาของผู้กระทำ เนื่องจากเจตนาเป็นตัวกำหนดการกระทำ (แม้จะมีข้อโต้แย้งว่าการกระทำบางอย่างไม่ได้เกิดจากเจตนาก็ตาม) ผู้ทำการสงเคราะห์ต้องมีจิตคิดจะช่วยก่อนเป็นพื้นฐาน แม้ยังมีได้ลงมือกระทำก็ถือได้ว่าเป็นหลักการสงเคราะห์สังคมได้ในระดับของความคิด ในพระพุทธศาสนา หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นความตั้งใจที่ดีของพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ต้องการสงเคราะห์สังคม (โปรดดูรายละเอียดในบทที่ ๓ ของงานวิจัยฉบับเต็ม)

๓. ผลของการกระทำ

นอกจากพิจารณาจากเจตนาแล้ว ยังสามารถพิจารณาได้จากผลของการกระทำว่ามีผลกระทบอย่างไรต่อสังคมบ้าง หลักการดูผลที่เห็นได้ชัดที่สุดคือหลักอรรถจริยา ในหมวดสังคหวัตถุ ๔ ที่กล่าวถึงการประพฤติดุริยธรรม ซึ่งมีทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งของตนและของผู้อื่น ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในภายหน้าในระดับ

โลภียะ และในหลักธรรมของผู้ปกครอง จะเห็นได้ว่าผลของการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการประพฤติที่ก่อประโยชน์ดังกล่าวข้างต้น

ในภาพรวมเหตุผลของทั้งฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการทำงานสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๑. ข้อสังเกตเกี่ยวกับเหตุผลของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย

ประการแรก เนื่องจากในพระไตรปิฎกมีคำสอนที่กล่าวว่าการสงเคราะห์ด้วยธรรม “เป็นเลิศ” การให้ธรรมทาน “เป็นเลิศ” การบริจาคธรรม “เป็นเลิศ” การบริโภครธรรม “เป็นเลิศ” ฯลฯ (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ๒๐/๑๔๒-๑๕๑/๑๒๐-๑๒๒) การเน้นความสำคัญของการกระทำที่เป็นไปในทางธรรมว่าเป็นเลิศซึ่งมีนัยว่า “เป็นเลิศกว่า” การกระทำทางโลก จึงทำให้บุคคลทั่วไปมีความเข้าใจว่ากิจของสงฆ์เป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรม อบรมสั่งสอน และเผยแผ่ธรรม และประกอบพิธีกรรม และทั้งหมดเป็นเพียงสิ่งเดียวเท่านั้นที่พระสงฆ์สามารถทำได้ กิจกรรมทางโลกอย่างอื่น เช่น งานสังคมสงเคราะห์ จึงไม่ใช่กิจของสงฆ์ ความเข้าใจเช่นนี้มีเชื้อสิ่งผิด แต่ดูเหมือนว่าเป็นเพียงการพิจารณาขอบเขตวัตรปฏิบัติของภิกษุสงฆ์เพียงด้านเดียว คือจากด้านจุดหมายสูงสุดของชีวิตซึ่งได้แก่การแสวงหาความหลุดพ้นเท่านั้น และมองสังคมสงฆ์ในลักษณะของสังคมอุดมคติที่ภิกษุสงฆ์ไม่พึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการใดๆ ในบ้านเรือน หรือทางโลกซึ่งเป็นเรื่องของคฤหัสถ์ (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ ๒๙/๑๖๔/๔๖๓)

ที่จริงการกล่าวว่อะไรเป็นกิจของสงฆ์หรือไม่ใช่กิจของสงฆ์น่าจะต้องพิจารณาตามพระวินัยเป็นหลักและพิจารณาจากพระสูตรว่าสิ่งใดที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์กระทำ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น

ก็อาจขึ้นกับการตีความคำสอนเหล่านั้นด้วย ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าทรงมีข้อห้ามสำหรับผู้บิณฑบาตบิณฑบาตบิณฑบาตปฏิบัติ เช่น การทำอาถรรพณ์ การทำนายฝัน ทำนายเสียง ลัทธิว้าง การปรุงยาให้ตั้งครม (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ ๒๙/๑๖๒/๔๕๔) และมีข้อห้ามเรื่องการบำบัดรักษาโรค ใจความดังนี้

คำว่า การบำบัดรักษาโรค ได้แก่ การ

บำบัดรักษาโรค ๕ อย่าง คือ

๑. การรักษาด้วยการเสกเป่า
๒. การรักษาด้วยการผ่าตัด
๓. การรักษาทางยา
๔. การรักษาทางภูติผี
๕. การรักษาโรคเด็ก (กุมารเวช)

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ

๒๙/๑๖๒/๔๕๓)

ในกรณีของพระสงฆ์หรือวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานด้านการรักษาพยาบาลและดูแลสุขภาพ (เช่น วัดพระบาทน้ำพุ) อาจทำให้สาธารณชนเข้าใจผิดว่าเป็นการขัดแย้งกับคำสอนของพระพุทธศาสนา เพราะในพระไตรปิฎกมีข้อห้ามเรื่องการบำบัดรักษาโรค แต่ถ้าพิจารณาตามข้อเท็จจริงจะเห็นว่าพระสงฆ์มิได้กระทำการใดๆ ที่เป็นไปตามข้อห้ามเหล่านั้น การรักษาพยาบาลเป็นการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของบุคลากรทางการแพทย์ประจำสถานสงเคราะห์ผู้ป่วย การมีอาสาสมัครที่เป็นชาวบ้านหรือแม้เป็นนักบวชมาช่วยงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ ก็ทำด้วยความระมัดระวังและอยู่ในการขอบของพระวินัยและตามจารีตประเพณี (พระราชธรรมนิเทศ พระอุดมประชาทิ และพระครูโสภณพัฒนภิรมย์ สัมภาษณ์)

ประการที่สอง เรื่องการผิดศีลหรือผิดพระวินัยนั้น ส่วนใหญ่เป็นคำวิจารณ์ของชาวบ้านทั่วไปซึ่งมิได้เห็นการปฏิบัติตนของพระภิกษุในสถานการณ์นั้นๆ ความเข้าใจจึง

อาจคลาดเคลื่อนได้ นอกจากนั้นยังมิได้มีการตรวจสอบกับพระไตรปิฎกว่าอะไรบ้างที่เป็นข้อห้ามในพระวินัยสงฆ์

ประการที่สาม บุคคลทั่วไปคิดว่าการจัดสวัสดิการสังคมสงเคราะห์ให้ประชาชนเป็นหน้าที่ของรัฐ ดังนั้นเมื่อรัฐทำแล้ว พระวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาไม่ควรทำหรือไม่ต้องทำ การคิดเช่นนั้นนับที่ขาดการพิจารณาปัญหาของสังคมในลักษณะองค์รวม กล่าวคือ เป็นการแบ่งแยกวิถีชีวิตของพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาออกจากสังคมของฆราวาสอย่างเด็ดขาด ซึ่งในความเป็นจริง ทั้งสองฝ่ายยังต้องพึ่งพาอาศัยและมีความร่วมมือซึ่งกันและกันอยู่ นอกจากนั้น ผู้วิจารณ์ไม่ได้พิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นในชนบทที่ห่างไกลออกไปซึ่งกลไกของรัฐยังเข้าไปไม่ถึง ฝ่ายรัฐยังไม่สามารถจัดสวัสดิการให้ได้ทุกที่อย่างยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินงานจากหน่วยงานราชการส่วนกลางคือกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย

๒. ข้อสังเกตเหตุผลของฝ่ายที่สนับสนุน

ประการแรก ฝ่ายสนับสนุนเสนอให้วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาทำทั้งสองด้าน คือสงเคราะห์ด้านอาณานิคม และธรรมทาน ถ้ามีกำลังและทุนทรัพย์พอ การทำงานด้านสงเคราะห์สังคมของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาอาจถือได้ว่าเป็นการตอบแทนสังคมที่เป็นรูปธรรม เนื่องจากภิกษุสงฆ์ยังดำรงชีวิตอยู่ในสังคมซึ่งต้องพึ่งพามหาชนอย่างน้อยที่สุดในด้านปัจจัย ๔

ประการที่สอง ในการทำงานสังคมสงเคราะห์ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก พระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาต้องทำอย่างระมัดระวัง กล่าวคือต้องอยู่ในกรอบของวัตรปฏิบัติของสงฆ์โดยจารีตประเพณี และไม่ผิดพระวินัย

ประการที่สาม ข้อเสนอสนับสนุนจากฝ่ายพระสงฆ์คิดว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาทำงานสังคมสงเคราะห์ได้ดีกว่าเอกชนโดยเฉพาะเอกชนรายย่อย เช่น บ้านครูน้อยที่ดูแลเด็กกำพร้า ทั้งนี้เพราะวัดยังเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของประชาชน ประชาชนยังเต็มใจร่วมบริจาค สนับสนุนด้านกำลังทรัพย์ เนื่องจากการทำบุญถือว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเองและเงินที่บริจาคย่อมเกิดประโยชน์ต่อผู้อื่นในสังคมด้วย

ประการสุดท้าย วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสงเคราะห์ด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาพยาบาล ผู้ป่วยโรคเอดส์ การสงเคราะห์ด้านการศึกษา การอุปถัมภ์เด็กยากจน หรือเด็กด้อยโอกาส ฯลฯ ต่างก็ให้ความสำคัญแก่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อันเป็นหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชน แม้จะเป็นในวินาทีสุดท้ายก่อนที่ผู้ป่วยจะจากโลกนี้ไป ก็ยังได้รับการปฏิบัติอย่างดีในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง

๗. ประสิทธิภาพและความสำเร็จของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาในการทำงานสังคมสงเคราะห์

ผลของการศึกษาแสดงให้เห็นว่าทั้งฝ่ายวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาและฝ่ายฆราวาสมีความเห็นตรงกันว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ขัดแย้งกับคำสอนในพระพุทธศาสนา ในทางตรงกันข้ามเป็นสิ่งที่พระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาควรทำ โดยมีเงื่อนไขว่าการดำเนินงานต้องอยู่ในกรอบของพระวินัยและจารีตประเพณี และควรทำตามศักยภาพของพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา

ในหัวข้อนี้จะเป็นการประเมินประสิทธิภาพและความสำเร็จของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาในการทำงานสังคมสงเคราะห์ โดยพิจารณาจากจุดอ่อนจุดแข็งของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาซึ่งแยกออกได้เป็น ๓ ด้าน และทั้งสามด้านมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ดังนี้

๑. ประเภทขององค์กร

๒. ประเภทของงานสังคมสงเคราะห์

๓. กลยุทธ์ (Strategy) และกลวิธี (Tactic) ในการดำเนินงาน

เมื่อพิจารณาในภาพรวม ทั้งประเภทขององค์กร ประเภทของงานสังคมสงเคราะห์ที่องค์กรดำเนินการ รวมทั้งกลยุทธ์และกลวิธีในการดำเนินงานต่างก็มีผลต่อความสำเร็จมากหรือน้อยของการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา

๗.๑ ประเภทขององค์กร

อาจมีคำถามว่าประเภทขององค์กรสามารถใช้เป็นตัวชี้บ่งจุดอ่อนจุดแข็งของการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดและสถาบันศาสนาหรือหน่วยงานเอกชนทั่วไปได้อย่างไร ในเรื่องนี้ประเภทขององค์กรมีผลต่อการบริหารจัดการองค์กร ไม่ว่าจะเป็นด้านบุคลากร ด้านการเงิน การจัดกิจกรรมต่างๆ ฯลฯ นอกจากนั้นองค์กรแต่ละประเภทมีกฎระเบียบที่พึงปฏิบัติไม่เหมือนกัน สิ่งเหล่านี้อาจเป็นเครื่องส่งเสริมหรือกลายเป็นอุปสรรคในการดำเนินงานขององค์กรได้ และอาจจะมีผลต่อภาพลักษณ์ขององค์กรตามที่สาธารณชนเข้าใจ ในที่นี้จะแยกพิจารณาวัดทั้ง ๕ วัดในภาพรวมซึ่งเป็นองค์กรฝ่ายสงฆ์ และเสถียรธรรมสถานซึ่งเป็นองค์กรของนักบวชสตรี (แม่ชี) และซึ่งอาจเทียบเคียงกับองค์กรเอกชนทั่วไปที่ทำงานในลักษณะเดียวกัน

วัดหรือองค์กรฝ่ายสงฆ์และเสถียรธรรมสถานเป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนาแม้จะมีกฎระเบียบที่ต้องปฏิบัติไม่เท่ากัน สถาบันทางพระพุทธศาสนารวมทั้งพระสงฆ์และแม่ชีมีจุดแข็งในการดำเนินงานด้านสังคมสงเคราะห์เนื่องจากยังเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของประชาชน วัดหรือสถาบันของแม่ชีที่มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องแบบเสถียรธรรมสถานย่อมสามารถชักนำผู้มีจิตศรัทธาให้เข้ามาสนับสนุนด้านเงินทุนที่ใช้ในการดำเนินงานได้มากกว่าการบริจาคให้ชาวบ้าน

ที่มีจิตเมตตาสงเคราะห์เด็กหรือสัตว์ เช่น กรณีของครูน้อยที่รับเลี้ยงเด็กยากจน การสนับสนุนด้านเงินทุนแก่บุคคลดังกล่าวน้อยมาก ทำให้บุคคลเหล่านี้ต้องหาวิธีแก้ปัญหาด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานด้วยตนเองจนเกิดภาวะการมีหนี้สินนอกระบบ เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถอธิบายได้ว่าน่าจะสืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าในพระพุทธศาสนาการทำบุญกับพระสงฆ์ หรือนักบวชย่อมได้อานิสงส์มากกว่าทำกับฆราวาส

ในด้านกฎระเบียบขององค์กร พระสงฆ์มีพระวินัยสงฆ์เป็นกรอบสำหรับคุมความประพฤติ ส่วนเสถียรธรรมสถานมีศีล ๑๐ เป็นกรอบสำหรับแม่ชี^๕ เนื่องจากพระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามพระวินัยสงฆ์ซึ่งมีจำนวนมาก แม้ในหมู่พระสงฆ์ด้วยกันเองก็มักคิดว่า พระวินัยสงฆ์เป็นข้อจำกัดที่ทำให้เกิดความยุ่งยากในการทำงานทางโลก ถ้าเทียบกับสถาบันของแม่ชี อย่างไรก็ตามนักวิชาการท่านหนึ่งมีความเห็นว่า พระวินัยไม่น่าจะเป็นจุดอ่อนของพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ ถ้าหากพระสงฆ์หรือแม้แต่ประชาชนทั่วไปจะเปลี่ยนทัศนคติและความเข้าใจเสียใหม่ว่าพระวินัยเป็นเพียงเครื่องมือที่ใช้ปกป้องพระสงฆ์ ไม่ใช่ข้อจำกัดที่ทำให้พระสงฆ์ไม่สามารถช่วยเหลือฆราวาสได้ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์หรือนักบวชสตรีเป็นผู้ที่ปฏิบัติธรรม ย่อมรู้วิธีที่จะปกป้องตนเองเมื่อเข้าไปทำงานที่เกี่ยวข้องกับทางโลก เช่น ในเรื่องการเงิน หรือในการปฏิบัติตนของพระสงฆ์ต่อสตรี เป็นต้น

เมื่อพิจารณาด้านประเภทขององค์กรจะเห็นว่าองค์กรเอกชนทั่วไปและองค์กรทางศาสนาอื่นๆ ที่จัดอยู่ในประเภทองค์กรอาสาสมัครที่ไม่หวังผลกำไร หรือที่เรียกว่าองค์กรประชาสังคม (Civil Society Organization หรือ

^๕ ในที่นี้กล่าวเฉพาะจุดแข็ง จุดอ่อนของความเป็นองค์กรเท่านั้น โปรดดู ข้อ ๒ และข้อ ๓ ประกอบการพิจารณา

^๕ แม่ชีของเสถียรธรรมสถานรักษาศีลเพิ่มอีก ๒ ข้อ รวมเป็น ๑๐ ข้อ

CSO) ดำเนินงานด้านสังคมสงเคราะห์ในลักษณะที่คล้ายกับ วัดและเสถียรธรรมสถาน แต่ทำงานในระดับประเทศและมีเครือข่ายระหว่างประเทศ เช่น มูลนิธิเด็ก (Foundation for Children) ทำโครงการสงเคราะห์เด็กหลายรูปแบบ เช่น โครงการอาหารกลางวันเด็กในชนบท โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก มูลนิธิให้การสงเคราะห์เด็กคล้ายกับงานที่วัดทำคือด้านที่พักและการศึกษา มูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ.ฯ การทำงานมีลักษณะเป็นการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของเด็ก เช่น สร้างและปรับปรุงห้องสมุด ศูนย์เด็กเล็ก มอบเครื่องคอมพิวเตอร์และสื่อการสอนให้โรงเรียน กิจกรรมพัฒนาครอบครัวด้านทักษะอาชีพ เป็นต้น

เนื่องจากองค์กรเอกชนเหล่านี้มีการปฏิบัติงานที่เป็นระบบในระดับมหภาค ซึ่งเข้าข่ายการสงเคราะห์ชุมชน ได้รับการสนับสนุนทั้งด้านเงินทุน มีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง มีอาสาสมัครเข้ามาช่วยในการดำเนินการ ประธานคณะกรรมการและกรรมการของมูลนิธิมี “บารมี” (Charisma) มากพอ จึงทำให้องค์กรได้รับความไว้วางใจจากสาธารณชน และแทบจะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับภาคส่วนในการดำเนินงาน ซึ่งต่างจากวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่มีการดำเนินงานในระดับจุลภาคและต้องพึ่งพาตนเองเป็นส่วนใหญ่

สำหรับองค์กรทางศาสนาอื่นๆ ที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทยมีหลายองค์กร ตัวอย่างเช่น มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย (World Vision Foundation of Thailand) เน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง โดยมีชุมชนเป็นฐานการพัฒนา ให้ความช่วยเหลือโครงการของรัฐ เช่น โครงการสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้าของรัฐบาล โครงการช่วยเหลือฟื้นฟูสถานภาพหญิงที่เคยเป็นโสเภณี โครงการบริการบ้านพักฉุกเฉิน ฯลฯ มูลนิธิสงเคราะห์เด็ก พัทยา (Christian Home Foundation) ให้การสงเคราะห์เด็กตั้งแต่แรกเกิด สนับสนุนการศึกษาของเด็กตามความสามารถจนถึงระดับมหาวิทยาลัย

องค์กรหรือมูลนิธิทางศาสนาอื่นที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทย ส่วนมากได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายองค์กรหรือสถาบันที่นักบวชหรือผู้ปฏิบัติงานเหล่านั้นสังกัดอยู่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และจากผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป ดังนั้นความพร้อมในการทำงานสังคมสงเคราะห์อาจมากกว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา

๗.๒ ประเภทของงานสังคมสงเคราะห์

งานสังคมสงเคราะห์ที่วัดทั้ง ๕ แห่งที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิทำเป็นหลักคือ ด้านรักษาพยาบาลและดูแลสุขภาพ อุบัติเหตุและเด็กกำพร้า ยากจน อนาคต และเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ และการสงเคราะห์สัตว์ งานทั้ง ๔ ประเภทนี้มีวัดอื่นที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิดำเนินการในลักษณะคล้ายกันเช่น วัดคำประมงตั้งอโรคยาศาลขึ้นสำหรับดูแลผู้ป่วยมะเร็ง ศูนย์สงเคราะห์สัตว์ของวัดเวฬุวนาราม และวัดหนองน้ำส้มดำเนินการในลักษณะเดียวกับโครงการคอนโดลูนซ์ของวัดสวนแก้ว

เสถียรธรรมสถานเน้นงานด้านสงเคราะห์สตรีและเด็กโดยการเปิดบ้านสายสัมพันธ์สำหรับสงเคราะห์สตรีที่ถูกคุกคามทางเพศและยังไม่มีความพร้อมในการดูแลบุตร เหตุผลสำคัญคือเสถียรธรรมสถานเป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ดำเนินงานโดยนักบวชสตรี การสร้างความเข้าใจระหว่างผู้หญิงกับผู้หญิงและความไว้วางใจในตัวนักบวชสตรีเป็นไปได้มากกว่าองค์กรเอกชนทั่วไปหรือสถาบันของสงฆ์ งานสงเคราะห์เด็กและสตรีจึงเป็นจุดแข็งของเสถียรธรรมสถาน ทำให้เสถียรธรรมสถานประสบผลสำเร็จ เป็นที่รู้จักและไว้วางใจจากประชาชนทั่วไปที่ได้เข้าไปสัมผัสวิถีการทำงานของแม่ชีคັນนีย์ เสถียรสุดและเหล่าอาสาสมัคร

ในการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดสวนแก้วเน้นที่ลักษณะของงานหรือประเภทของงานเป็นหลัก วัดจัดคนที่เหมาะสมมารับความสงเคราะห์ให้เข้ากับงานที่วัดดำเนินการ โครงการแรกที่วัดสวนแก้วทำได้แก่การเอาคนตกงานบริเวณ

สถานีนสงฆมอชิต (ในเวลานั้น) และที่สถานีรโฬฬาลำโพง มาฝึกงานเพื่อสร้างอาชีพอ่อมก็มีคนไม่มีงานทำ ไร้ที่อยุ่ทยอยเข้ามาขอความช่วยเหลือ วัดก็รับไว้ทั้งหมด ไม่จำกัดว่าเป็นหญิงหรือชายหรือเด็ก

จุดแข็งของวัดสวนแก้ว คือมีงานในโครงการต่างๆ ที่คนสามารถเข้ามาทำได้ตลอดเวลา ทั้งงานที่ใช้แรงกาย และงานบริหารจัดการ วัดสวนแก้วไม่มีอาสาลมคร แต่จะจัดหางานในโครงการต่างๆ ของวัดให้คนที่ต้องการความช่วยเหลือทำ วัดจ่ายเงินเดือนให้ตามความสามารถ และแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งจากการแปรรูป “ขยะ” ให้ วัดประสบความล่ำเร็จจากการสร้างงานสร้างอาชีพให้คนไร้ที่พึ่ง ทำให้พวกเขาสามารถช่วยตัวเองได้ อาจกล่าวได้ว่าโครงการที่มีประสิทธิภาพที่สุดของวัดสวนแก้วได้แก่โครงการสะพานบุญจากผู้เหลือเจือจานผู้ขาด สามารถทำรายได้เข้าวัดปีละหลายสิบล้านบาทและกลายเป็นรายได้หลักของวัดสวนแก้ว ปัจจุบันวัดสวนแก้วขยายงานของวัดออกไปรวมทั้งหมด ๘ สาขากระจายไปตามภาคต่างๆ ทั่วประเทศ

สำหรับงานสงเคราะห์สัตว์ที่วัดสวนแก้วทำจัดเป็นหนึ่งใน ๑๔ โครงการของวัด ดังนั้นการบริหารจัดการจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับโครงการอื่นๆ เมื่อเทียบกับงานสงเคราะห์สัตว์ที่วัดเวฬุวนารามทำจะมีข้อแตกต่าง เนื่องจากวัดเวฬุวนารามมิได้มีรายได้อื่นสนับสนุนนอกจากเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธา การดูแลสุนัขและสัตว์ที่คนนำมาทิ้งไว้จึงไม่ค่อยถูกสุขลักษณะ ท่านเจ้าอาวาสวัดต้องนำเงินเดือนตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมาเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการดูแลสัตว์เหล่านี้ ส่วนวัดหนองน้ำลัมสงเคราะห์สัตว์ไว้หลายประเภทรวมทั้งสุนัขจรจัดที่สมาคมพิทักษ์สัตว์ กรุงเทพมหานคร นำมาส่งให้เจ้าอาวาสวัดอีก ๑๐๐ ตัว โดยสมาคมจะมาช่วยดูแลสุขภาพและจัดหาอาหารให้

ส่วนจุดอ่อนของวัดสวนแก้วก็คือ ทางวัดไม่สามารถเลือกคนทำงานได้ ใครก็ตามที่ต้องการความช่วยเหลือ วัดก็รับไว้ทั้งหมด เนื่องจากมีงานในโครงการต่างๆ ที่คนเหล่า

นั้นทำได้ตามความสามารถของแต่ละคน หากคนที่เข้ามาอยู่ในวัดขาดคุณภาพ เช่น ชี้เกียจ ชี้ขโมย ชี้เหล้าชีย้ำ วัดก็ใช้วิธีการจัดการเริ่มจากการตักเตือนจนถึงให้ออกจากวัด เพราะทำความเสียหายให้แก่วัด (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระราชธรรมนิเทศ)

วัดโบสถ์วรดิตถ์และวัดทุ่งเหียงที่สงเคราะห์เด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาโดยรับทั้งเด็กชายและเด็กหญิง ทั้งเด็กเล็กและเด็กโต วัดทั้งสองมิได้ทำเนะงานด้านสงเคราะห์เด็กอย่างเดียว แต่ต้องทำด้านการศึกษสงเคราะห์ควบคู่กันไปด้วย ด้วยเหตุนี้วัดจึงต้องสร้างโรงเรียนขึ้นมารองรับเด็กที่รับอุปการะเหล่านั้น ตั้งแต่การตั้งศูนย์ดูแลเด็กก่อนเกณฑ์จนถึงระดับมัธยมปลาย ทั้งสองวัดเผชิญปัญหาและอุปสรรคลักษณะเดียวกันคือ ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาที่ตามมา นอกเหนือจากค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องอุปโภคบริโภค ฯลฯ ซึ่งวัดรับการเติมที่อยู่แล้ว และปัญหากับภาครัฐเรื่องกฎระเบียบด้านสถานศึกษาและสถานสงเคราะห์เด็ก

แม้ว่าการแก้ไขปัญหากับภาครัฐเป็นสิ่งที่วัดทั้งสองดำเนินการอยู่อย่างไม่นิ่งนอนใจ แต่ถ้าการดำเนินการแก้ปัญหาล่าช้าออกไป อาจทำให้การทำงานสงเคราะห์ด้านนี้กลายเป็นจุดอ่อนของวัดได้ เพราะอาจจะเป็นการขัดแย้งกับกฎระเบียบของรัฐ อย่างไรก็ตามวัดทั้งสองตั้งปณิธานที่จะทำงานด้านนี้ต่อไป โดยพิจารณาจากประโยชน์ที่สาธารณชนพึงได้รับว่ามีมากกว่าอุปสรรคที่เผชิญหน้าอยู่

วัดกลางและวัดพระบาทน้ำพุเน้นการทำงานด้านการรักษาพยาบาลและดูแลสุขภาพที่มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการสูง แต่การสร้างโรงพยาบาลของวัดกลางได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชนค่อนข้างมากเพราะเห็นว่าเจ้าอาวาสวัดมีจิตเมตตา เสียสละปัจจัยและที่ดินส่วนตัวร่วมกับญาติโยมช่วยกันบริจาคเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนเอง ขณะที่วัดพระบาทน้ำพุใช้เวลาพอสมควรในการปรับทัศนคติของชุมชนโดยรอบ จุดแข็งของวัดพระบาทน้ำพุคือการสร้างเครือข่ายการทำงานด้านการรักษาพยาบาล

และดูแลผู้ป่วยเอดส์กับฝ่ายสงฆ์ ภาครัฐ และภาคเอกชน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ใช้สื่อในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับเอดส์ให้คนทั่วไปรับทราบ ความพยายามของวัดพระบาทน้ำพุประสบผลสำเร็จ สามารถขยายงานโครงการ ๒ เพื่อสร้างสถานศึกษารองรับเด็กที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์ ส่วนจุดอ่อนของวัดพระบาทน้ำพุน่าจะเป็นเรื่องของสถานที่ที่ใช้ในการดำเนินงานในปัจจุบัน (โครงการที่ ๑) ที่ค่อนข้างคับแคบ และอาจดูพลุกพล่านเมื่อมีการจัดกิจกรรมในบริเวณวัด แต่ก็มีมีการแยกเขตสังฆาวาสออกจากเขตฆราวาสค่อนข้างชัดเจน

สรุปได้ว่าทั้งวัดและเสถียรธรรมสถานเริ่มการทำงานสงเคราะห์สังคมด้วยการตอบโจทย์ของสังคมตามสถานการณ์และสภาพแวดล้อมในขณะนั้น ต่างก็มีจุดแข็ง จุดอ่อนและความสำเร็จที่ต่างกันตามลักษณะของงานสังคมสงเคราะห์ที่ดำเนินการ การให้ความสำคัญแก่งานสงเคราะห์สตรีและเด็กของเสถียรธรรมสถานเหมาะสมกับความเป็นองค์กรที่ดำเนินการโดยแม่ชี จึงถือเป็นจุดเด่นของเสถียรธรรมสถาน สำหรับวัดต่างๆ โครงการหลักที่วัดดำเนินการคือจุดแข็งของวัด ถึงแม้จะมีอุปสรรคอยู่บ้าง

๗.๓ กลยุทธ์ (Strategy) และกลวิธี (Tactic) ในการดำเนินงาน

กลยุทธ์หมายถึงนโยบายหรือการวางแผนขององค์กรในการดำเนินงานในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ขณะที่กลวิธีคือเทคนิคเฉพาะในการปฏิบัติการ เป็นเรื่องของวิธีการต่างๆ ที่จะนำแผนที่วางไว้มาสู่การปฏิบัติ (Turner and Killian, 1987: 286) เช่น การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อ การจัดสัมมนา อบรมสั่งสอนธรรม การจัดนิทรรศการ ในการประเมินประสิทธิภาพของวัดและเสถียรธรรมสถานสามารถพิจารณาได้จากกลยุทธ์และกลวิธีขององค์กรเหล่านี้ ว่าวัดและเสถียรธรรมสถานมีนโยบายและวิธีปฏิบัติการแบบใดที่นำไปสู่ความสำเร็จขององค์กร

เนื่องจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นองค์กรหลักในการพัฒนาสังคมและจัดสวัสดิการและได้เสนอกลยุทธ์การดำเนินงานไว้ในแผนกลยุทธ์ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ ซึ่งประกอบด้วย ๑๑ กลยุทธ์มาใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาภาพรวมของวัดและเสถียรธรรมสถาน

กลยุทธ์ในการจัดสวัสดิการสังคมสงเคราะห์ทั้ง ๑๑ ข้อ มีหลักการสำคัญคือส่งเสริมการจัดบริการสวัสดิการสังคมตามความต้องการจำเป็น ส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญา และการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในการจัดบริการ ผู้สูงอายุ เสริมสร้างความรู้และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม แก่เด็กและเยาวชน เสริมสร้างเครือข่ายพัฒนาสังคมและสวัสดิการ เสริมสร้างโอกาสให้เข้าถึงแหล่งทุนและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้านการเงิน พัฒนาศักยภาพการดำรงชีวิตและอาชีพ และเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการองค์กร

ในภาพรวมจะเห็นว่านโยบายของรัฐในปัจจุบันมีลักษณะเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ กล่าวคือ พยายามก้าวไปข้างหน้าให้เข้าถึงต้นเหตุของปัญหา ประสานงานกับชุมชนและสร้างเครือข่ายการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ โดยเปิดให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมภายใต้ระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ได้มาตรฐานเพื่อทำให้กลุ่มเป้าหมาย (เด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ ฯลฯ) สามารถดำรงชีวิต พัฒนาตนเอง และพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี

ในระยะแรกของการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดทั้ง ๕ วัดและเสถียรธรรมสถานดำเนินการโดยนักบวชสตรีเป็นการแก้ปัญหาสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งสิ้น สถานการณ์ของสังคมในขณะนั้นในฐานะเป็นเหตุปัจจัยภายนอกได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากการสู้รบตามชายแดน มีเด็กกำพร้าบิดามารดาที่เสียชีวิตในการสู้รบและตำรวจตระเวนชายแดนไม่มีกำลังพอจะดูแลและให้การศึกษา จึง

เอาเด็กมาฝากวัดให้ช่วยดูแล เด็กชาวไทยภูเขาเกิดและเติบโตในประเทศไทยแต่ไม่รู้ภาษาไทย กลายเป็นเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา ปัญหาการอพยพเข้าเมืองของแรงงานจากต่างจังหวัด หางานทำไม่ได้ ไม่มีที่พักอาศัย กลายเป็นคนเร่ร่อน เด็กที่มาจากสภาพครอบครัวแตกแยก บิดามารดาแยกทางกัน กลายเป็นเด็กเร่ร่อน สตรีที่ถูกคุกคามทางเพศแล้วตั้งครรภ์ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดและโรคเอดส์

จึงอาจกล่าวได้ว่า กลยุทธ์ของวัดและเสถียรธรรมสถานในระยะแรกของการทำงานเป็นการทำงานแบบตั้งรับทั้งหมด เห็นได้จากกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาตามสถานการณ์ที่เผชิญหน้า เช่น โครงการบ้านสายสัมพันธ์ของเสถียรธรรมสถาน โครงการธรรมรักษ์นิเวศของวัดพระบาทน้ำพุ การสร้างโรงพยาบาลบางปลาม้าของวัดกลาง โครงการฝึกงานฝึก อาชีพสำหรับคนตกงานของวัดสวนแก้ว โครงการสงเคราะห์เด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาของวัดโสมนัสวัดติตต์และวัดทุ่งเหียง

การทำงานแบบตั้งรับอาจได้ผลดีในระยะแรก กล่าวคือ คนกลุ่มหนึ่งจะได้รับการช่วยเหลือทันที แต่ในขั้นปฏิบัติการ วัดและเสถียรธรรมสถานต้องตามแก้ปัญหาจากปัญหาหนึ่งไปสู่อีกปัญหาหนึ่งที่เป็นผลกระทบตามมาเป็นลูกโซ่ เช่น เมื่อวัดรับอุปถัมภ์เด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาสรุ่นแรกเพราะสถานการณ์ในขณะนั้น ก็ต้องรับรุ่นต่อไป มาอีกเพราะปัญหานั้นยังคงอยู่ในสังคม เมื่อวัดให้การสงเคราะห์รุ่นแรกจนจบ ต่อมาชาวบ้านก็นำลูกหรือสัตว์อื่นมาทิ้งไว้ให้วัดต้องรับภาระเพิ่มขึ้นตัวแล้วตัวเล่า รุ่นในวัดก็เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย ปัญหาเรื่องสถานที่ เรื่องอาหาร และอื่นๆ ก็ตามมา การทำงานเชิงรับจะมีลักษณะของการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ถ้ามองในวงกว้างปัญหาแบบเดียวกันจะเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า เมื่อเป็นเช่นนี้วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาอาจจะต้องเปลี่ยนกลยุทธ์จากเชิงรับมาสู่เชิงรุก และหากวิถีที่แตกต่างจากเดิมมาช่วยจัดการกับปัญหาดังกล่าว

หลังจากใช้กลยุทธ์แบบตั้งรับในการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์มาตั้งแต่แรก ปัจจุบันวัดและเสถียรธรรมสถานค่อยๆ ปรับการทำงานมาเป็นเชิงรุกมากขึ้น ถ้าการทำงานเชิงรับเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ การทำงานเชิงรุกก็จะเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ในขั้นนี้คือการป้องกันหรือพยายามลดปัญหาเหล่านั้นลง ในขั้นกลวิธี การทำงานเชิงรุกของเสถียรธรรมสถานมี ๒ ทาง ทางแรกยังคงใช้วิธีการเดิมที่เคยใช้ได้แก่ การใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินงานควบคู่ไปกับการสงเคราะห์ ทิศทางที่สองเป็นการนำองค์ของตนออกไปสู่ชุมชนภายนอกโดยใช้สื่อหลายประเภทเป็นเครื่องมือ มีการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนในบริเวณใกล้เคียง สร้างความสัมพันธ์กับภาครัฐ และประสานงานกับองค์กรเอกชนภายนอกทั้งในประเทศและต่างประเทศ แล้วใช้เวทีเหล่านั้นในการอบรมสั่งสอนธรรมและให้ความรู้แก่สาธารณชนเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาต่างๆ ของสังคมตามโอกาสและความเหมาะสม

วัดสวนแก้วเป็นวัดที่ทำงานเชิงรุกหลังจากพระราชธรรมนิเทศได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดสวนแก้วไม่นานนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคุณสมบัตินี้หรือบารมีเฉพาะตัวของพระราชธรรมนิเทศได้แก่การมีวาทศิลป์ในการแสดงพระธรรมเทศนาและการมีวิสัยทัศน์เชิงรุกเปลี่ยนวิกฤตให้กลายเป็นโอกาสในการคิดทำโครงการต่างๆ ตลอดเวลา ๔ ทศวรรษที่ผ่านมามีส่วนช่วยให้วัดสวนแก้วเป็นที่รู้จักและยอมรับของสาธารณชน

วัดพระบาทน้ำพุมีลักษณะการทำงานทั้งเชิงรับและเชิงรุกพร้อมๆ กัน ในขณะที่เริ่มทำสถานพยาบาลผู้ป่วยเอดส์ทั้ง ๘ คน ก็ต้องแก้ปัญหาเรื่องทัศนคติ การให้การรักษาดูแล พร้อมๆ กับให้ความรู้แก่คนในชุมชน สร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐและเอกชนเพื่อสนับสนุนด้านเงินทุนที่ใช้ดำเนินการ จนกระทั่งปัจจุบัน ความพยายามของวัดพระบาทน้ำพุเป็นผลสำเร็จทำให้คณะสงฆ์ของจังหวัดลพบุรีเข้าร่วมรับผิดชอบโครงการ “เมตตาธรรม ค้ำจุนโลก” ซึ่งใน

หลักการและเหตุผลของโครงการ กล่าวว่า ในการแก้ปัญหาเรื่องโรคเอดส์ ควรแก้ที่ต้นเหตุ โดยเร่งส่งเสริมให้ประชาชนได้เรียนรู้ถึงโทษของโรคเอดส์ว่าเกิดจากพฤติกรรมที่ขาดความรู้ตระหนักในศีลธรรม บทบาทดังกล่าวควรเป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์โดยตรงที่จะต้องให้การอบรม สั่งสอนประชาชนทั้งประเทศอย่างจริงจัง (<http://www.phrabatnampu.org>)

วัดที่ทำงานสงเคราะห์ด้านอื่นอาจปรับทิศทางมาทำงานเชิงรุกได้ช้ากว่าวัดสวนแก้วและวัดพระบาทน้ำพุ ทั้งนี้จะเป็นเพราะลักษณะของงานที่ดำเนินการอยู่ เช่นวัดโบสถ์วัดดิษฐ์และวัดทุ่งเหียง การสงเคราะห์เด็กกำพร้าและให้การศึกษาเด็กชาวไทยภูเขาให้มีโอกาสเรียนหนังสือจนถึงระดับที่สามารถออกไปทำงานช่วยตนเองและพัฒนาบ้านเกิดของตนเป็นภารกิจระยะยาว การติดตามผลต้องใช้เวลาหลายปี ปัญหาเหล่านี้วัดคงแก้ได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ถ้าพิจารณาอีกด้านหนึ่ง ภาครัฐทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นในฐานะที่เป็น “ผู้ปกครอง” มีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการจัดบริการด้านสังคมสงเคราะห์แก่ประชาชนของประเทศอย่างยุติธรรม และขณะเดียวกันก็พยายามสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบของประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของสังคมและชุมชนไปพร้อมๆ กัน

กล่าวโดยสรุป การทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนามีลักษณะของการสังคมสงเคราะห์ชุมชน^๖ เป็นการทำงานที่พยายามช่วยเหลือเกื้อกูลผู้เดือดร้อนให้สามารถช่วยตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นและพัฒนาชุมชนของตนได้ในอนาคต งานสังคมสงเคราะห์แบบนี้จึงมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ใช้เวลานานกว่าจะเห็นผล ทั้งนี้เพราะการทำงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา

ด้านสังคมสงเคราะห์ส่วนใหญ่เป็นโครงการระยะยาว มีการลงทุนสูงและเป็นภาระผูกพันกับ “มนุษย์” ทุกเพศทุกวัยที่เข้ามารับการสงเคราะห์ มิใช่การช่วยเหลือในสถานการณ์ที่เป็นเรื่องเฉพาะกิจที่หลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนปฏิบัติเป็นครั้งคราว เช่น การนำสิ่งของไปบริจาคผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความหนาว ฝนตก น้ำท่วม หรือไปช่วยซ่อมแซมโรงเรียน ปรับปรุงห้องสมุด บริจาคคอมพิวเตอร์ให้โรงเรียน เป็นต้น

เนื่องจากวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนายังเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาและพระสงฆ์ยังเป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชน ถ้าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาใดก็ตามที่มีศักยภาพ มีความพร้อมทั้งทางด้านเงินทุนและบุคลากร และ “เมื่อเห็นประโยชน์แห่งตนและผู้อื่น ก็พึงทำประโยชน์แห่งตนและผู้อื่นให้เต็มที่ด้วยความไม่ประมาท” ก็ควรทำงานสงเคราะห์สังคมตามกำลังความสามารถของวัดนั้นๆ การประเมินประสิทธิภาพและความสำเร็จมากหรือน้อยของพระสงฆ์และวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบ รวมทั้งปัจจัยภายในคือความพร้อมขององค์กร และกลยุทธ์กลวิธีไปพร้อมๆ กัน

๘. ข้อควรระวังในการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา

การมีเมตตาจิตคิดจะช่วยให้คนทั้งหลายพ้นทุกข์เป็นสิ่งที่ดี แต่ในทางปฏิบัติ การทำงานสงเคราะห์สังคมเป็นเรื่อง “ทางโลก” และต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับฆราวาส ดังนั้นพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์จึงต้องปฏิบัติตามกรอบของพระวินัยและจารีตประเพณีของไทยในการบริหารจัดการองค์กรของตน ขณะเดียวกันการรักษาภาพลักษณ์ขององค์กรในสายตาของสาธารณชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์และแม่ชี พระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธ-

^๖ โปรดดูรายละเอียดใน วันทนี วาลิกะสิน สุรางค์รัตน์ วศินารมณดร.กิตติพัฒน์ นนทบุรีทะเล. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗).

ศาสนาจำต้องมีความระมัดระวังในการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

๔.๑ ความประพฤติของพระสงฆ์ สามเณร และผู้ที่เกี่ยวข้อง

ข้อควรระวังข้อแรกได้แก่ความประพฤติของพระสงฆ์และสามเณรที่ทำงานให้วัดซึ่งสงเคราะห์เด็กทั้งหญิงและชาย ต้องปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของพระวินัยสงฆ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่รับเด็กหญิงเข้ามาเรียนและพักอยู่ในบริเวณวัด แม้จะมีอาคารพักอาศัยเป็นสัดส่วน แต่อาจทำให้คนทั่วไปมองว่าภิกษุสงฆ์และสามเณรเข้ามาคลุกคลีกับฆราวาสมากเกินไป เพราะถึงอย่างไรสังคมสงฆ์ก็ยังเป็นตัวอย่างในอุดมคติของชาวบ้าน ส่วนผู้ที่เกี่ยวข้องก็ต้องระมัดระวังตนเองให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี มิฉะนั้นจะเกิดข้อครหาได้ และผลเสียจะตกอยู่กับวัด พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว กล่าวว่า “พระที่ทำงานจะต้องเข้มแข็ง บางทีอยู่ใกล้เด็กหญิง ตัวเด็กเองก็ไวใจเพราะเห็นว่าเป็นพระ การใกล้ชิดกันเกินไป อาจเกิดความเสียหายขึ้น”

๔.๒ ความโปร่งใสในการดำเนินงาน

วัตถุประสงค์ เจตนารมณ์และขั้นตอนการบริหารจัดการของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาในการทำงานสังคมสงเคราะห์ต้องชัดเจน ต้องระมัดระวังมิให้ชุมชนหรือชาวบ้านมีข้อสงสัยไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหารจัดการ หรือด้านการเงิน

ในด้านความโปร่งใส วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาต้องเข้าใจว่ากำลังถูกสังคมเพ่งเล็งมากกว่าองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านนี้ ดังนั้นวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาต้องมีระบบการบริหารจัดการให้เกิดความโปร่งใสตรวจสอบได้ ทั้งด้านบัญชี ตัวบุคคล และโครงสร้างองค์กร มิให้เกิดข้อตำหนิจากสังคมหรือชุมชนได้ ตัวอย่างเช่น ที่วัดธรรมมงคล ในเขตพระโขนง กรุงเทพมหานครชาวบ้านสนับสนุนให้วัด

ทำงานสังคมสงเคราะห์ แต่ต้องการให้วัดติดตามผลการดำเนินงานของแต่ละโครงการ และเผยแพร่ให้ชุมชนได้รับทราบความก้าวหน้า จะได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานและช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น (เนาวรักษ์ แสนสุพรรณ, ๒๕๕๕: ๘๒) พระราชธรรมนิเทศแห่งวัดสวนแก้วกล่าวถึงการทำงานของวัดว่า “เรื่องที่วัดต้องระวังคือ ต้องมีการตรวจสอบบัญชี ฯลฯ อย่างละเอียด” ไวยาวัจกรของวัดพระบาทน้ำพุสนับสนุนเรื่องความโปร่งใสในการทำงานของวัดว่า “ทุกเย็นจะต้องเคลียร์บัญชีให้เสร็จ ไม่ให้ค้างไว้”

๔.๓ บทบาทด้านการอบรมสั่งสอนธรรม

เรื่องสำคัญที่ประชาชนทั่วไปมีความกังวลกับการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา คือเกรงว่าพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาจะละทิ้งหน้าที่และบทบาทเดิมที่เป็นการสงเคราะห์ด้านจิตใจหรือการให้ธรรมทาน ทั้งนี้เพราะว่าวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนามักถูกวิจารณ์ว่าเข้าไปยุ่งกับเรื่องทางโลกซึ่งไม่ใช่ “กิจของสงฆ์” หรือเข้าไป “คลุกคลี” กับฆราวาสมากเกินไป

แต่จากข้อมูลปฐมภูมิ จะพบว่าพระสงฆ์และแม่ชีได้ทำหน้าที่ด้านพระศาสนามาก่อนที่จะมาทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ ท่านเจ้าอาวาสวัดหลายรูปออกอุตงค์ ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน บำเพ็ญศึกษาพระปริยัติธรรม อบรมสั่งสอนธรรม ฯลฯ และขณะนี้ก็ยังคงปฏิบัติงานทั้งสองด้านควบคู่กันไปทั้งในส่วนที่เป็นวัตรปฏิบัติของตนเอง และส่วนที่สงเคราะห์ด้านจิตใจอย่างสม่ำเสมอเช่นแสดงพระธรรมเทศนาให้แก่สาธุชนที่มามากบุญที่วัด และสั่งสอนอบรมธรรมแก่ชุมชนภายนอก

๔.๔ การใช้สื่อในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร

ปัจจุบันนี้วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนามีการใช้สื่อต่างๆ หลายรูปแบบในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร

การอบรมสั่งสอนธรรม มากบ้างน้อยบ้างตามสถานการณ์ของแต่ละแห่ง อย่างไรก็ตามการใช้สื่อมีทั้งคุณและโทษ สื่อมีประโยชน์ในการเผยแพร่ข้อมูลการทำงานทั้งเชิงรับและเชิงรุก ทำให้สังคมภายนอกรู้จักวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา มากขึ้นก็จริง แต่บางครั้งวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาก็ต้องระมัดระวังการแอบอ้างเอาประโยชน์จากผู้ไม่หวังดีผ่านข้อมูลที่ได้จากสื่อ และอาจใช้สื่อบางประเภทเป็นเครื่องมือในการหลอกลวงต้มตุ๋นประชาชนให้หลงเชื่อ ไวยาวัจกรวัดพระบาทน้ำพุกล่าวว่า

ปัจจุบันมีคนเอาวัดไปหากินเยอะ แล้วยังทำเป็นโครงการของวัด แต่เปิดบัญชีเอาเข้ากระเป๋าดินเองโดยอ้างว่า “หลังหักค่าใช้จ่าย” จะเอามาให้วัด แต่หักไปหักมาหักจนหมดเลยไม่ถึงวัดหรอก เราก็ต้องระมัดระวังเรื่องพวกนี้ด้วย

(ธนะชัย ไม้ประดิษฐ์, สัมภาษณ์)

๔.๕ การทำงานด้วยความพอดี ไม่เกินตัว

วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ต้องเผชิญปัญหาหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านรายจ่ายที่เกิดขึ้น แม้ว่าประชาชนยังมีความศรัทธาในการดำเนินงานของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา แต่การบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาไม่มีความสม่ำเสมอ และวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาไม่สามารถระดมทุนแบบองค์กรเอกชนทั่วไปได้ ดังนั้นการทำงานจึงต้องระมัดระวังทำงานด้วยความพอดี ไม่เกินนั้นสิน ทำไม่เกินกำลังความสามารถ โดยคำนึงถึงหลักสำคัญข้อหนึ่งของพรหมวิหาร ๔ นั่นคือการมีอุเบกขาในการทำงาน ปัญหาการทำงานที่เกินตัวจนกลายเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นมีปรากฏเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรขนาดเล็กที่ขาดผู้สนับสนุนทางการเงิน หรือชาวบ้านที่มีเจตนาดีแต่ขาดทุนทรัพย์ในการดำเนินการ

๙. ความสง่าย

การศึกษาการทำงานสังคมสงเคราะห์ของวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาทำให้เห็นระบบการทำงาน รวมทั้งปัญหา อุปสรรคและการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ นอกจากนั้นยังช่วยจัดข้อข้องใจของบุคคลทั่วไปที่มักคิดว่าการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์และวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่ขัดกับพระวินัยหรือทำให้ศีลต่างพร้อย หรือเป็นสิ่งที่พระสงฆ์ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว เพราะว่าได้มีการตรวจสอบกับคำสอนในพระไตรปิฎกซึ่งแม้มิใช่ทุกเรื่องทุกประเด็น แต่อย่างน้อยหลักธรรมสำคัญเรื่องพรหมวิหาร ๔ และหลักสังคมวัดถ้อย่อมสามารถยืนยันได้ในระดับหนึ่งว่าการสงเคราะห์สาธารณชนเป็นงานที่พระพุทธเจ้ามิได้จำกัดไว้สำหรับคฤหัสถ์เท่านั้น และเมื่อพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องกระทำ ให้พึงปฏิบัติตนด้วยความระมัดระวัง

ผลที่ได้จากการศึกษาวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิเหล่านี้ อาจไม่ใช่ข้อสรุปที่เป็นสากล วัดทั้งห้าและเสถียรธรรมสถานมีแรงจูงใจและประสบความสำเร็จในการทำกิจกรรมด้านสังคมสงเคราะห์ที่แตกต่าง มีกลยุทธ์และกลวิธีไม่เหมือนกัน แต่ประโยชน์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การดำเนินงานของพระสงฆ์ วัดหรือสถาบันของแม่ชี สามารถใช้เป็นตัวอย่างสำหรับวัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ ที่กำลังทำงานสังคมสงเคราะห์ หรือมีความคิดที่จะทำงานสังคมสงเคราะห์ในประเภทเดียวกัน ทำให้ได้ทราบว่าพระสงฆ์วัดหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนา มีขั้นตอนในการดำเนินงานอย่างไร บริหารจัดการองค์กรอย่างไร มีกิจกรรมอะไรบ้าง ต้องประสบปัญหาและอุปสรรคมากน้อยเพียงใด และมีแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างไร และทำอย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ทักษิณย์ ลักษณะนาภินชัช. ๒๕๕๕. **การสังคมสงเคราะห์ชุมชน: มรรควิธีสู่ชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. Thasanee Lakkhanabhijanajat 2002. **Community Work: The Ways towards Empowering Community**. Bangkok: Thammasat University Press.
- เทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระ. ๒๕๓๒. “คืบสู่ความหมายแท้ของสังคมสงเคราะห์” **นิตยสารการประชาสงเคราะห์**. ปี ๓๒ ฉ. ๒ (มี.ค.-เม.ย.): ๖๙-๗๓. Thepwethee (Prayut Payutto), Phra. 1989. “Khuen Khwaammaay Thiithae khong Sangkhomsongkhroh” **Nittayasaan Kaanprajaasongkhroh**. 32.2 (Mar-Apr).
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. ๒๕๔๖. **พุทธธรรม**. (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. Dhammapitaka (Prayut Payutto), Phra. 2003. **Phutthatham**. Bangkok: **ธรรมรักษ์**. ๒๕๕๑. ปี ๘ ฉ. ๔๔ (ก.ค.-ส.ค.). **Dhammaraks**. 2008. 8.44 (Jul-Aug).
- เนาวรักษ์ แสนสุพรรณ. ๒๕๕๕. **บทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. Naowarak Sansuphan. 2002. **The Roles of Buddhist Temples in Thai Community Today**. M.A. Thesis in Buddhist Studies, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- ประวัติพระสุพรรณเจดีย์ศรีกาญจนาภิเษก วัดกลาง. ๒๕๓๙. สุพรรณบุรี: สว่างศิลป์. Prawat Phrasuphan ceediisriikaancanaabhiseek Watklang. 1996. Suphanburi: Sawaangsin.
- ประวัติและผลงานพระราชธรรมนิเทศ (พยอม กल्याณ) มูลนิธิสวนแก้ว. ม.ป.ป., ม.ป.ท. Prawat laeh Phonngaan Phra Rajdhammanithet (phayom Kalyāno) Suankaew Foundation. n.d., n.p.
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (ซีดี-รอม). Thai Tipitaka of Mahachulalong kornrajavidyalaya University. (CD-Rom)
- ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา. ๒๕๔๔. อ้างทอง: อักษรสิริ. (เอกสารจัดพิมพ์เนื่องในงานทำบุญอายุ ๖๗ ปี พระครูวุฒิธรรมมาทร ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๔). Phuutham Khunprayoot toh Phra Phutthasaasanaa. 2001. Angthong: Aksornsiri.
- พุทธทาสภิกขุ. ๒๕๕๒-๒๕๕๓. “ทรัพย์...สมบัติ คืออะไร?” **วารสารกัลยาณ**. ปี ๑ ฉ. ๔ (ธ.ค.-ก.พ.): ๗๓-๙๔. Buddha dasabhikkhu. 2009-2010. “Sap...Sombat Khue Aray?” **Journal of Kalyano**. 1.4 (Dec-Feb): 73-94.
- มนทิวรา จูฑะพุทธิ. ๒๕๔๙. **แมชีคันสนีย์ เสถียรสุด: ก้าวย่างแห่งปัญญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: สามสี. Monthira Cuthaphutthi. 2004. **Maechii Sansanii Sthiansut: Kaawyaang haeng Panya**. Bangkok: Saamsii.
- ราชกิจจานุเบกษา. ๒๕๔๒. เล่ม ๑๑๖. ตอน ๑๑๔ ก. (๑๗ พฤศจิกายน): ๔๘. Rajakiccanubeksa. 1999. vol. 116. (17 Nov): 48.

- ราชวรุมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระ. ๒๕๓๐. **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา. Rajavaramuni (Prayut Payutto), Phra. 1987. **Botbaat khong Phrasong nay Sangkhom Thai**. Bangkok: Section of Buddhism Press.
- วันทนี วาสิกะสิน, สุรางค์รัตน์ วชิณารมณ และ กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุล. ๒๕๔๗. **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. Wanthanee Wasikasin, Surangrat Wasinarom and Kitiphat Nonthapathamadol. **Khwaamruu thuapay kiawkap Sawadikaan sangkhom laeh Sangkhomsongkhroh**. 2004. Bangkok: Thammasat University Press.
- คันสนีย์ เสถียรสุด, แมชี. ม.ป.ป. **กรุณาแห่งหัวใจ**. กรุงเทพฯ: สาวิกา. Sansanii Sthiansut, Maechii. n.d. **Karunaa haeng Huacay**. Bangkok: Saavikaa.
- สาวิกา. ๒๕๕๒. น. ๘๙ (พ.ย.): ๘. **Savika**. 2009. Vol. 89 (Nov): 8.
- เอกสารของวัดกลาง. ม.ป.ป., ม.ป.ท. **Eekkasaan khong Watkhlaang**. n.d., n.p.
- เอกสารของวัดโบสถ์วรดิตถ์. ม.ป.ป., ม.ป.ท. **Eekkasaan khong Watbootworadit**. n.d., n.p.

ภาษาอังกฤษ

- Adams, Robert, Dominelli, Lena and Payne, Malcolm. 2005. **Social Work Futures: Crossing the Boundaries, Transforming Practice**. New York: Palgrave.
- Angurarohita, Pratoon P. 1993. **Soka Gakkai in Thailand: A Sociological Study of Its Emergence, World View, Recruitment Process, and Growth**, Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania.
- Garvin, Charles D. and Tropman, John E.. 1992. **Social Work in Contemporary Society**. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Nakasone, Ronald Y. 2008. "Journeying into Elderhood: Reflections on Growing Old in Asian Cultures," **Inside Generations: Religion, Spirituality, and Meaning in Later Life**. Summer, pp. 25-29.
- Shih, Chen Yen. 2008. **Jing Si Aphorisms**. Taiwan: Tzu Chi Cultural Publishing.
- Turner, Ralph H. and Killian, Lewis M. 1987. **Collective Behavior**. 3rd ed. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

เว็บไซต์

- <http://www.ccf.or.th>
- <http://www.ffc.or.th>
- <http://www.home4animals.org>
- <http://www.jingsi.com.tw/>
- <http://kanchanapisek.or.th>
- <http://www.kanlayano.org>

<http://www.khampramong.org>

<http://www.m-society.go.th>

<http://www.phrabatnampu.org/network>

<http://www.pswth.com/3html>

<http://sex.sanook.com/sex/safety>

<http://www.sansanee.org>

<http://www.sdsweb.org>

<http://www.sdsweb.org>

<http://www.thepattayaorphanage.org>

<http://www.watwaru.com>

<http://www.worldvision.or.th>

ลัทธิภาษา

ธนะชัย ไม้ประดิษฐ์ ไวยาวัจกรวัดพระบาทน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.

พระครูสมุห์เดือน ปุณฺณจาโร รองเจ้าอาวาสวัดโบสถ์วรดิตถ์ อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง.

พระครูโสภณพัฒนภิรม เจ้าอาวาสวัดทุ่งเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี.

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กลฺยาโณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี.

พระวิมลภาวนานุสิฐ วิ. เจ้าอาวาสวัดกลาง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี.

พระอุดมประชาทร เจ้าอาวาสวัดพระบาทน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต ผู้อำนวยการเสถียรธรรมสถาน เขตบางเขน กรุงเทพฯ.